

**ASPEKTE VAN BEREKENINGSMETODES BY DIE BEPALING
VAN VERLIES AAN ONDERHOUD VAN AFHANKLIKE KINDERS**

deur

JOHANN WILHELM GROSSKOPF

voorgelê ter gedeeltelike vervulling van die
vereistes vir die graad

MAGISTER LEGUM

aan die

UNIVERSITEIT VAN SUID-AFRIKA

STUDIELEIER: PROF J M POTGIETER

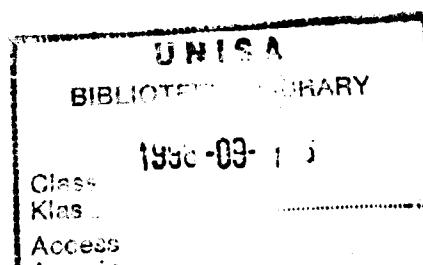
JUNIE 1996

Hierdie skripsie is geskryf in die vorm van 'n publiseerbare artikel en is bedoel om ook in daardie lig beskou te word.

Opregte dank word uitgespreek teenoor Professor J M Potgieter vir sy kundige advies en bystand, asook Mej Julia Grundling vir die tik van hierdie werk. Ook 'n besondere woord van dank aan Sy Edele Regter I W B de Villiers vir sy deurlopende motivering en aan wie hierdie skripsie opgedra word.

Regsmateriaal beskikbaar tot op 31 Januarie 1996 is oorweeg.

J W GROSSKOPF
PRETORIA
APRIL 1996

346.172068 GROS

0001707932

SUMMARY

Different methods of calculation of the loss of support of minor children, are investigated. According to one method (A), one first has to establish that the deceased's income was not all absorbed for his/her own maintenance. Only if there is surplus income available, it can be inferred that the deceased contributed towards the maintenance of the minor children and that the children have suffered a loss.

According to another method (B) both parents' income are added and then divided between the family members. The minor child's loss of support is an amount which represents his/her share in the deceased's own income - a child automatically suffers a loss according to this method, in the event of death of a parent.

Method B ought to be applied, because it is consistent with the reciprocal duty of support between spouses and the duty of spouses to maintain children.

KEY TERMS

1. DAMAGES
2. LOSS OF SUPPORT
3. METHODS OF CALCULATION
4. DEPENDANT CHILDREN
5. DUTY TO SUPPORT
6. LEGAL DUTY
7. LIVING STANDARD
8. ACTUARY
9. WIDOW'S EARNING CAPACITY
10. LOSS OF HOUSEHOLD SERVICES

OPSOMMING

Verskillende metodes om die verlies aan onderhoud van afhanklike kinders te bereken word ondersoek. Volgens een benadering (A) moet eers vasgestel word of die oorledene se inkomste nie alles geabsorbeer is vir sy/haar eie onderhoud nie. Slegs indien daar surplusinkomste was, kan aanvaar word dat die oorledene bygedra het tot die onderhoud van die minderjarige kinders en dat die kinders 'n verlies ly.

Volgens die ander benadering (B) word beide ouers se inkomste bymekaar getel en dan tussen die gesinslede verdeel. Elke minderjarige kind se verlies aan onderhoud is 'n bedrag wat sy/haar aandeel in die oorlede ouer se afsonderlike inkomste verteenwoordig - 'n kind ly outomaties volgens hierdie metode 'n verlies.

Metode B behoort meestal aanwending te vind, aangesien dit in ooreenstemming is met die wederkerige onderhoudsplig tussen gades en die plig van ouers om hul kinders te onderhou.

SLEUTELTERME

1. SKADEVERGOEDING
2. VERLIES AAN ONDERHOUD
3. BEREKENINGSMETODES
4. AFHANKLIKE KINDERS
5. ONDERHOUDSPLOG
6. REGSPLOG
7. LEWENSTANDAARD
8. AKTUARIS
9. WEDUWEE SE VERDIENVERMOË
10. VERLIES VAN HUISHOUDELIKE DIENSTE

INHOUDSOPGAWE

1.	INLEIDING	1
2.	DIE ONDERHOUDSPLIG:	4
2.1	DIE PLIG TUSSEN MAN EN VROU	4
2.2	DIE PLIG VAN OUERS OM HUL KINDERS TE ONDERHOU	7
3.	DIE LEWENSTANDAARD VAN DIE GESIN	13
4.	DIE REGSPLIG OM ONDERHOUD EN HUISHOUDELIKE DIENSTE TE VOORSIEN	15
5.	DIE GEDEELTE VAN DIE OORLEDENE SE INKOMSTE WAT AAN DIE ONDERHOUD VAN DIE EISER SPANDEER IS	17
6.	'N WEDUWEE SE BYDRAE EN HAAR VERDIENVERMOË	22
7.	DIE BEREKENING VAN SKADEVERGOEDING WEENS DIE VERLIES AAN HUISHOUDELIKE DIENSTE DEUR 'N GADE VERRIG	24
7.1	GELEENTHEIDSKOSTE	25
7.2	DIE MARKWAARDEBENADERING	26
7.3	DIE HUISHOUDSTERBENADERING	27
8.	DIE BEREKENING VAN DIE VERLIES WAT AFHANKLIKES GELY HET	32
9.	AKTUARIËLE BEREKENINGS	34
10.	EVALUASIE VAN METODE A EN B ONDERSKEIDELIK	35
10.1	GEVOLGE VAN DIE TOEPASSING VAN METODE A OF METODE B	39
11.	GEVOLGTREKKING	43
12.	AFKORTINGS	46
13.	BIBLIOGRAFIE	47
14.	GEWYSDES	49
14.1	SUID-AFRIKA	49
14.2	BRITTANJE	52
15.	STATUTE	53

1. INLEIDING

In hierdie skripsie sal verskillende metodes om die verlies aan onderhoud van afhanklike kinders te bereken, ondersoek word. Die geskille wat in hierdie verband ontstaan, spruit voort uit verskillende metodes van berekening wat aktuarisse volg deurdat die aktuarisse of hul opdraggewende prokureurs verskil oor die trefwydte van die verpligting van ouers om minderjarige kinders te onderhou en die aanwending en toedeling van die familie-inkomste.

Volgens die een benadering (dit kan Metode A genoem word) het elke ouer 'n plig om kinders te onderhou, maar moet die onderhoudsplig in die lig van die vermoë van elke ouer beskou word. Daar moet eers vasgestel word of die oorledene se inkomste nie alles geabsorbeer is vir doeleindes van sy/haar eie onderhoud nie. Slegs as daar 'n surplusinkomste is (dit wil sê indien hy/sy nie alles vir sy/haar eie onderhoud gebruik het nie) kan aanvaar word dat die betrokke ouer sou bygedra het tot die onderhoud van die minderjarige kinders en dat die kinders dus 'n verlies weens die afsterwe van hierdie ouer ly.

Hierdie benadering impliseer dat die totale gesinsinkomste verdeel moet word kragtens die verdeling van twee dele vir elke ouer en een deel vir elke kind en indien die betrokke ouer se bydrae tot die gesinsinkomste meer is (dit wil sê as daar 'n surplus is) as die koste om homself/haarself te onderhou (gelyk aan twee dele van die gesamentlike inkomste), dit beteken dat hy/sy bygedra het tot die onderhoud van die kinders en dat hulle dan 'n verlies gelyk het weens dié ouer se dood. Hierdie benadering veronderstel byvoorbeeld dat die vrou onder geen verpligting is om die kinders te onderhou as die vader se inkomste meer as genoeg is om hulle te onderhou nie.

Volgens die ander benadering (Metode B genoem) is daar 'n wedersydse verpligting tot onderhoud tussen man en vrou en 'n gesamentlike onderhoudsplig teenoor hulle kinders. Die man en vrou se inkomste word gevolglik bymekaar getel en dan tussen al die lede van die gesin in die geykte verhouding verdeel: twee dele vir die vader, twee dele vir die moeder en een deel vir elke kind. Wanneer een van die ouers wegval, is elke minderjarige kind se verlies aan onderhoud 'n bedrag gelykstaande aan die bedrag wat sy/haar

aandeel in die oorlede ouer se afsonderlike inkomste verteenwoordig, vanaf datum van hierdie ouer se afsterwe tot op die stadium wat die betrokke kind selfversorgend raak. Hierdie benadering veronderstel dat die oorlede ouer se inkomste altyd tussen al die lede van die gesin verdeel was en dat kinders noodwendig 'n verlies ly as die ouer nie meer lewe nie.

Die benaderingsverskil tussen Metode A en B kan aan die hand van 'n eenvoudige voorbeeld verduidelik word:

Gestel Mnr X verdien	R320 000,00	per jaar
Gestel Mev X verdien	R 30 000,00	per jaar
<hr/>		
Totale gesinsinkomste:	R350 000,00	per jaar
<hr/>		

Gestel Mnr en Mev X het drie afhanklike kinders.

Die verdeling sal dus wees:

$\frac{2}{7}$ vir Mnr X	R100 000,00
$\frac{2}{7}$ vir Mev X	R100 000,00
$\frac{1}{7}$ vir elke kind:	
Kind 1	R 50 000,00
Kind 2	R 50 000,00
Kind 3	R 50 000,00
<hr/>	
Totale gesinsinkomste:	R350 000,00
<hr/>	

Gestel Mev X sterf nou in 'n motorbotsing. Aangesien Mev X slegs R30 000,00 per jaar verdien het, met ander woorde aansienlik minder as haar aandeel van R100 000,00 in die gesamentlike gesinsinkomste, veronderstel Metode A dat die kinders geen verlies aan onderhoud ly nie. Volgens Metode B ly die kinders 'n verlies aan onderhoud en wel as volg:

	MNR X	MEV X	KIND 1	KIND 2	KIND 3
MNR X SE INKOMSTE	91 428,57	91 428,57	45 714,43	45 714,43	45 714,43
MEV X SE INKOMSTE	8 571,43	8 571,43	4 285,57	4 285,57	4 285,57
	100 000,00	100 000,00	50 000,00	50 000,00	50 000,00

Volgens Metode B ly elke kind gevolglik 'n verlies aan onderhoud ten bedrae van R4 285,57 per jaar vanaf datum van afsterwe van hul moeder tot op die stadium wat die kind selfversorgend raak.

In hierdie bydrae word die regsbeginsels wat beide hierdie berekeningsmetodes ten grondslag lê, ondersoek met verwysing na die aard van die onderhoudsplig tussen eggenotes en die plig van ouers teenoor afhanklike kinders. Dikwels word onderhoud nie in 'n monitêre vorm nie, maar deur middel van versorging, kleding, bystand, hulp en ander huishoudelike dienste voorsien. Dit noop 'n ondersoek na die rol van 'n ouer (hoofsaaklik die moeder waar die vader 'n voltydse betrekking beklee) se verdienvermoë en die bepaling van die waarde van huishoudelike dienste by die berekening van skadevergoeding weens verlies aan onderhoud. Die berekening van skadevergoeding en die rol van 'n aktuaris word dan bespreek. Daarna word Metode A en B onderskeidelik evalueer in die lig van die voorafgaande beginsels en regspraak.

2. DIE ONDERHOUDSPLOG

Die vermeldede twee benaderingsmetodes moet getoets word teen die agtergrond van die wedersydse verpligtinge tussen eggenote om mekaar te onderhou en die verpligting van ouers om hul kinders te onderhou. Die vraag welke van die twee metodes die korrekte een is, kom veral ter sprake in gevalle waar die oorledene minder as sy/haar gade verdien het en weens 'n onregmatige daad sterf. Indien bevind word dat eggenotes wel 'n wedersydse verpligting het om mekaar en ook hul kinders te onderhou, bied dit steun vir die toepassing van Metode B eerder as Metode A. Indien hierdie onderhoudspligte egter net in sommige gevalle geld, kan Metode A toegepas word.

2.1 DIE PLOG TUSSEN MAN EN VROU

Tussen eggenote bestaan daar 'n wederkerige onderhoudsverpligting wat uit pligsgevoel, liefde of eerbied voortvloei.¹ Hierdie verpligting ontstaan *ex lege* en is gebaseer op die spesiale band wat deur die huwelik geskep word.² In gevalle waar skadevergoeding deur of namens 'n vrou of kind geëis word, is dit nie noodsaaklik om te beweer en te bewys dat daar 'n onderhoudsbehoefte en die vermoë om dit te voorsien, bestaan nie.³ Hierdie onderhoudsplig geniet voorkeur bo die verpligting van 'n gade om sy/haar ander bloedverwante te onderhou.⁴

¹ Legal Insurance Co Ltd v Botes 1963 1 SA 608 A 614; Nochomowitz v Santam Insurance Co Ltd 1972 1 SA 718 T 721; Shanahan v Shanahan 1907 28 NLR 15; Union Government v Warneke 1911 AD 657; Davis v Davis 1939 WLD 108; Oberholzer v Oberholzer 1947 3 SA 294 O; Crause v Crause 1954 2 SA 642 O; Woodhead v Woodhead 1955 3 SA 138 R; Marine and Trading Insurance Co Ltd v Mariahmah 1978 3 SA 480 A; Boberg Law of Persons and the Family 250 n8; Davel Skadevergoeding aan Afhanklikes 69.

² Lee & Honoré The South African Law of Obligations 43 n1.

³ Gildenhuys v Transvaal Hindu Educational Council 1938 WLD 260; Waterson v Maybery 1934 TPD 210; Stander v Royal Exchange Assurance Co 1962 1 SA 454 SWA.

⁴ Hahlo Husband and Wife 134-135.

Dit volg dat 'n eis om onderhoud daarvan afhanklik is dat die eiser wel onderhoudsbehoewend is,⁵ asook van die een party se vermoë om in sodanige onderhoud te voorsien.⁶ 'n Eggenoot(e) moet sy/haar inkomste of kapitaal gebruik om hierdie onderhoudspilig na te kom en indien dit nodig is, moet hy/sy uitgaan en sy/haar arbeidspotensiaal aanwend.⁷ Indien die huwelik binne gemeenskap van goedere gesluit is, moet die partye se gesamentlike inkomste en kapitaal aangewend word om in die onderhoudsbehoefte te voorsien en indien die huwelik buite gemeenskap van goedere is, moet 'n gade van sy/haar eie inkomste en kapitaal aanwend ten einde hierdie verpligting na te kom.⁸

In die praktyk rus hierdie verpligting gewoonlik op die man aangesien hy deur die een of ander onderneming, bedryf, professie of werk die nodige inkomste verdien, terwyl die vrou die huishouding behartig, óf deur self die nodige arbeid te verskaf, óf deur daarvoor toesig te hou.⁹ Ongeag dus of die man as hoof van die familie beskou word en of hy die hoof of alleenverdiener van inkomste is, moet beklemtoon word dat die onderhoudsverpligting wederkerig is en dat die regsposisie van die man en vrou in die hedendaagse reg dieselfde is.¹⁰ Die wedersydse plig beteken nie dat een van die gades noodwendig onderhoud op 'n spesifieke tydstop aan die ander gade moet verskaf nie. Slegs indien een van die gades 'n behoefte aan onderhoud weens onvoldoende inkomste, en die

⁵ Woodhead v Woodhead Supra 139-140; Lyons v Lyons 1923 TPD 345; Oberholzer v Oberholzer supra 297.

⁶ Martins v Martins 1959 2 PH B19 O; Oberholzer v Oberholzer supra.

⁷ Standard Bank of SA v Clemans 1982 4 SA 408 SOK 410.

⁸ Jodaiken v Jodaiken 1978 1 SA 784 W 788; Art 23(2) van die Wet op Huweliksgoedere Nr 88 van 1984; Oberholzer v Oberholzer supra 297.

⁹ Gildenhuys v Transvaal Hindu Educational Council supra; Plotkin v Western Assurance Co Ltd 1955 2 SA 385 W 394-397; Milns v Protea Assurance Co Ltd 1978 3 SA 1006 K; Lee & Honoré The South African Law of Obligation 45 n4 - die stelling dat die onderhoudsverpligting op die man rus word hierin as verkeerd beskou en word sake waarin hierdie stelling gemaak is, deur die geleerde skrywers, gekritiseer.

¹⁰ Miller v Miller 1940 CPD 466 469; Amareeammah v Naidoo 1948 3 SA 712 D; Ex parte Jacobs 1950 2 PH M26 O; Edelstein v Edelstein 1952 3 SA 1 A 15; Karrim v Karrim 1962 1 PH B4 D; Union Government v Warneke supra 633 666 672; Gildenhuys v Transvaal Hindu Education Council supra 263; Davis v Davis supra 108 111; Plotkin v Western Assurance Co Ltd supra 394-395; Davel Proefskrif 1984 444-447.

ander gade voldoende inkomste het, is laasgenoemde verplig om eersgenoemde te onderhou. Die omvang van hierdie onderhoudsplig hang onder andere af van die sosiale posisie, finansiële vermoë en lewensstyl van die gades.¹¹ Hierdie onderhoudsplig is nie beperk tot noodsaaklikhede in die streng sin van die woord nie.¹² Die woord "wedersyds" beteken klaarblyklik "oor en weer" en derhalwe rus die onderhoudsplig op sowel die man as die vrou, afhangend van elkeen se finansiële vermoë. Dit wil dus op hierdie stadium voorkom dat die beginsel van 'n wedersydse onderhoudsplig indirek by die gebruik van Metode B toepassing vind, terwyl Metode A weer die kwalifikasie "afhangend van elkeen se finansiële vermoë" oorbeklemtoon.

Indien omstandighede dit vereis, kan van die vrou verwag word om die man in sy besigheid te help, of om uit te gaan en werk te soek om die familie-inkomste aan te vul. Volgens Boberg¹³ is hierdie nie pligte wat deur middel van die regsproses afgedwing kan word nie, maar lê die belangrikheid daarin dat die man 'n reg het om skadevergoeding te eis namens 'n derde, byvoorbeeld 'n minderjarige kind weens verlies van hierdie dienste indien die dood van hul moeder onregmatig veroorsaak is.¹⁴ Die aksie weens verlies aan onderhoud kom dus sowel die weduwee as wewenaar toe¹⁵ mits skade as gevolg van die man of vrou se dood bewys kan word. Hierdie bewyslas kan ook gekwyt word indien 'n oorlede vrou se inkomste nie net vir lewensnoodsaaklikhede nie, maar in sommige gevalle selfs vir luukshede en spaargeld gebruik is.¹⁶ Indien 'n vrou ten volle selfonderhoudend word, kan sy nie meer op onderhoud van haar

¹¹ Shanahan v Shanahan supra; Oberholzer v Oberholzer supra; Schuurman v Sterkhoven 1951 1 PH P1 C.

¹² Young v Coleman 1956 4 SA 213 218; Hahlo Husband and Wife 135 n54.

¹³ Law of Persons and the Family 253.

¹⁴ Vergelyk die bespreking van die berekening van skadevergoeding weens die verlies aan huishoudelike dienste deur 'n gade verrig.

¹⁵ Union Government v Warneke supra 672-673; Abbott v Bergman 1922 AD53 55-56; De Vaal v Messing 1938 TPD 34 41; Lockhat's Estate v North British and Mercantile Insurance Co Ltd 1959 3 SA 295 A 304.

¹⁶ Marine and Trade Insurance Co Ltd v Mariahmah supra 488-489; Koch 1987 De Rebus 239; Contra Boberg Law of Persons and the Family 308 n27.

man aanspraak maak nie.¹⁷ Daar bestaan by aktuarisse 'n meningsverskil oor die vraag wanneer 'n vrou selfonderhoudend word en oor die mate van afhanklikheid in gevalle waar sy nie volkome selfonderhoudend is nie. Dit het tot gevolg dat òf Metode A òf Metode B by die berekening van die verlies aan onderhoud gebruik word. As gevolg van die verskil in die grootte van die onderhoudsbedrag wat aan die oorblywende ouer toegeken word, verskil die verlies aan onderhoud wat deur 'n aktuaris aan elke afhanklike toegeken word.

2.2 DIE PLIG VAN OUERS OM HUL KINDERS TE ONDERHOU

'n Onderzoek na die plig van ouers om hul kinders te onderhou is noodsaaklik ten einde te bepaal of hierdie plig ondergeskik is aan bogenoemde onderhoudsplig wat tussen gades bestaan en tweedens of sodanige plig op slegs een of albei ouers rus. (Volgens Metode A is daar nie noodwendig 'n plig op die gade wat minder verdien om tot die onderhoud van die minderjarige kinders by te dra nie).

Die plig van ouers om hul kinders te onderhou, ontstaan *ex jure naturae et sanguinis*.¹⁸ Die howe aanvaar dat die onderhoudsplig deur regswerking ontstaan en beskou dit as *sui generis*.¹⁹ 'n Kind mag 'n eis instel op grond van die verlies aan onderhoud as gevolg van die dood van enige van die twee ouers.²⁰

Die moderne neiging is dat sowel die man as die vrou 'n inkomste verdien. In so 'n geval word van elkeen verwag om *pro rata* tot die kostes van die gesamentlike huishouding by te dra.²¹

¹⁷ Hahlo Husband and Wife 361; Boberg Law of Persons and the Family 338 n44.

¹⁸ D 25 3 5(2); Spiro Law of Parent and Child 385 n1; Ford v Allan 1925 TPD 57; Waterson v Maybery supra 214; Park v De Necker 1978 1 SA 1060 N; Smit v Smit 1980 3 SA 1010 O 1016.

¹⁹ Vermaak v Vermaak 1945 CPD 89 en *In re Estate Visser* 1948 3 SA 1129 C 1135.

²⁰ Young v Hattingh 1918 WLD 90; Corbett & Buchanan Quantum of Damages in Bodily and Fatal Injury Cases 61 en Visser en Potgieter Skadevergoedingsreg 386.

²¹ Davis v Davis supra 114; Plotkin v Western Assurance Co Ltd supra 394-395; Milns v Protea Assurance Co Ltd supra 1011-1012.

Die regsvereistes vir die bestaan van 'n onderhoudsplig is die volgende:²²

- (a) Die persoon wat onderhoud eis, moet nie in staat wees om homself te onderhou nie.²³
- (b) Die persoon van wie die onderhoud geëis word, moet in staat wees om die eiser te onderhou en indien dit nie deur middel van inkomste kan geskied nie, moet kapitaal aangewend word.²⁴
- (c) Die verhouding tussen die partye moet sodanig wees dat 'n regsplig tot onderhoud wel bestaan.²⁵

Die verpligting behels dat die nodige arbeid, dienste, geld of goedere beskikbaar gestel word vir die minderjarige kinders.²⁶ Dit wat aan die minderjarige kind voorsien word, sal afhang van wat redelik is en word bepaal in die lig van die beskikbare vermoë van die onderhoudspligtige ouer en die lewenstandaard en sosiale status van die betrokke kind.²⁷

²² Boberg *Law of Persons and the Family* 249.

²³ *Jodaiken v Jodaiken* 1978 1 SA 784 W 789; *Kemp v Kemp* 1958 3 SA 736 D 737-738; *Gold v Gold* 1975 4 SA 237 D 239; *Lee & Honoré* *The South African Law of Obligations* 182 n1 vir verdere gesag.

²⁴ *Van Vuuren v Sam* 1972 2 SA 633 AD; *Oberholzer v Oberholzer* *Supra* 297.

²⁵ Hierdie aspek word infra breedvoerig bespreek. In die geval van 'n minderjarige kind, skep die ouer-kind-verhouding op sigself 'n regsplig tot onderhoud en hoef die eiser slegs die bestaan van 'n verhouding te beweer en bewys, waaruit dan afgelei word dat die regsplig tot onderhoud bestaan: *Gildenhuys v Transvaal Hindu Educational Council* *supra*.

²⁶ *Chamani v Chamani* 1979 4 804 W 806; *Van Oudenhoven de St Gery v Grüber* 1981 3 SA 737 OK 739; *Van der Vyver & Joubert* *Persone en Familiereg* 628.

²⁷ *Davis' Tutor v Estate Davis* 1925 WLD 168 173; *Oosthuizen v Stanley* 1938 AD 322 328; *Scott v Scott* 1946 WLA 399 401; *Richter v Richter* 1947 SA 86 W 92; *Prophet v Prophet* 1948 4 SA 325 O 328; *Hawthorne v Hawthorne* 1950 3 SA 299 K 304; *Gliksman v Talekinsky* 1955 4 SA 468 W 470; *Watson v Watson* 1979 2 SA 854 A 860; *Chamani v Chamani* *supra* 808; *Vedovato v Vedovato* 1980 1 SA 772 T 775; *Smit v Smit* *supra* 1019.

Trollip R stel dit as volg in die Herfst-saak:²⁸ "The general principles are that a child of divorced parents is entitled to be maintained by them, and they are correspondingly obliged to provide it with everything that is reasonably required for its proper living and upbringing according to their means, standard of living and station in life. That obligation attaches to both parents jointly, but *inter se* their respective shares of that obligation are apportioned accordingly to the financial resources and circumstances of each of them."²⁹

By die bepaling van die partye se onderlinge verpligting om tot die gemeenskaplike huishouding by te dra, moet die waarde van ander bydraes, byvoorbeeld die gratis gebruik van 'n woning of 'n motor, ook in ag geneem word. Aan die dienste wat 'n eggenoot vrywillig lewer, moet ook 'n bepaalde waarde geheg word.³⁰ 'n Ouer kan nie sy/haar plig om 'n kind te onderhou ontduik indien sodanige ouer glad nie 'n inkomste verdien nie, of te min verdien om homself/haarself te onderhou. In so 'n geval moet 'n ouer hom/haarself na kapitaal wend om die kind te onderhou.³¹ In die geval van 'n huwelik buite gemeenskap van goedere³² is die moeder verplig om tot onderhoudskostes by te dra, en sal sy alleenlik daarvoor aanspreeklik wees indien sy oor voldoende middele beskik en die vader sonder enige vermoë is.³³ Artikel 23 van die Wet op Huweliksgoedere 88 van 1984 bepaal dat gades wat buite gemeenskap van goedere getroud is, verplig is om *pro rata* tot die uitgawes van die gemeenskaplike huishouding by te dra ooreenkomstig hul onderskeie vermoëns. Vermoë behels uiteraard meer as bloot inkomste.

²⁸ 1964 4 SA 127 W 130.

²⁹ Vir verdere gesag aangaande hierdie punt: Farrel v Hankey 1921 TPD 590 596; Hartman v Krogscheepers 1950 4 SA 421 W 423; Woodhead v Woodhead supra 140; Harwood v Harwood 1976 4 SA 586 C; Lamb v Sack 1974 2 SA 670 T 671-672; Dionisio v Dionisio 1981 3 SA 149 ZA; Lee & Honoré The South African Law of Obligations 184 n1 en n3; LAWSA 2 179 par 283; Van Schalkwyk Huweliksreg - Bronnebundel 412; Boberg The Law of Persons and the Family 254 n33 vir verdere gesag.

³⁰ Hierdie aspek word meer volledig infra bespreek.

³¹ Spiro Law of Parent and Child 393; Martins v Martins supra.

³² Van der Vyver & Joubert Persone en Familiereg 633.

³³ Motan and Another v Joosub 1930 AD 61 66; Buch v Buch 1967 3 SA 83 T.

In *Senior v National Employers General Insurance Co Ltd*³⁴ steun die hof op *Victor NO v Constantia Insurance Co Ltd*³⁵ en beklemtoon dat dit wat die minderjarige seun, John, verloor het, 'n reg is, naamlik 'n reg om onderhoud van sy moeder te eis. Deur die toepassing van Metode B word hierdie reg ongekwalifiseerd erken, maar volgens die beginsels wat Metode A onderlê, het 'n kind slegs so 'n reg om onderhoud van 'n ouer te eis indien die oorlede ouer surplusinkomste beskikbaar het nadat in sy/haar eie onderhoudsbehoefte voorsien is. Die hof beslis voorts in die *Senior*-saak dat die onderskeie ouers se aanspreeklikheid vir onderhoud by 'n egskeiding afgebaken word en wys daarop dat hierdie afbakening net ten opsigte van die betrokke partye geld en nie bindend op die kinders inwerk nie. 'n Kind waarvan een van sy ouers hom steeds kan onderhou, is geregtig om onmiddellik van die delikspleger (of die een wat verantwoordelik is vir sy onregmatige optrede) te eis vir die verlies aan onderhoud, eerder as om verplig te word om eers sy remedie teen die oorblywende ouer uit te put. Hierdie benadering het ook die goedkeuring van die Appèlhof verkry in *Groenewald v Snyders*.³⁶ *Dendy*³⁷ meld in die verband dat die kind nie twee afsonderlike regte op onderhoud het nie.³⁸ Daar kan dus geargumenteer word dat die gebruikmaking van Metode A veroorsaak dat die oorblywende ouer en nie die delikspleger nie, die afhanklike kind se verlies van 'n reg op onderhoud, moet kompenseer.

In *Ismael v General Accident Insurance Company of South Africa Ltd*³⁹ was

³⁴ 1989 2 SA 136 W; *Senior v National Employers General Insurance Company Ltd* word infra verder bespreek; *Otto* 1989 De Rebus 496-497.

³⁵ 1950 1 SA 118 K 140.

³⁶ 1966 3 SA 237 A.

³⁷ 1990 SALJ 155 161. *Dendy* argumenteer dat 'n kind nie twee afsonderlike regte op onderhoud van elke ouer het nie, maar slegs een reg op onderhoud waarkragtens die vader en moeder gesamentlik verplig is om 'n minderjarige kind te onderhou.

³⁸ *Lamb v Sack* supra 673 C-D "... in my judgement, there is no valid reason why the ordinary rule, namely, that the burden of support, resting on both parents jointly, is distributable *inter se* according to their respective means and income, should not also apply in respect of the natural parents of illegitimate children."

³⁹ 1989 2 468 D.

die partye binne gemeenskap van goedere getroud voordat die motorongeluk plaasgevind het. Die hof bevind uitdruklik dat die onderhoudsplig op beide ouers rus en dat die vader se verpligting nie voorrang bo dié van die moeder geniet nie.⁴⁰ Die hof stel dit as volg: "... if the law imposes an obligation upon a mother to support her children, it also confers upon them the right to receive such maintenance and the remedy which to enforce that right".⁴¹

Aanhangers van Metode A meen dat 'n ouer wat slegs voldoende het vir sy of haar eie onderhoud en nie in staat is om addisionele fondse te genereer deur middel van werk of die verkoop van bates nie, vrygestel is van die plig om onderhoud te voorsien.⁴² In *Ncubu v National Employers General Insurance*⁴³ word die volgende ten opsigte van die onderhoudsplig gesê: "From all this is clear that, aside from the bare necessities of life, a parent is not liable to provide any particular aspect of maintenance, even if he is able to afford it, unless the circumstances of *inter alia* the parent justify it It seems to me that the probable reason why the old writers and indeed the new, do not say this expressly, is because they assume it is to be understood by all."

Hierdie uitspraak moet egter in die regte konteks beskou word, naamlik 'n eis om mediese en toekomstige mediese kostes van 'n minderjarige kind, waar die regspraak daarop neerkom of die moeder in staat sal wees om die seun te onderhou en of die eis in werklikheid die minderjarige se eis of die voog se eis is.⁴⁴ Hierdie saak is, soos Faul⁴⁵ tereg opmerk, gesag vir die standpunt dat 'n ouer verplig is om sy/haar kind te onderhou, maar dat 'n ouer nie verplig is

⁴⁰ 472 I 'n Fundamentele beginsel is dié van *ubi ius ibi remedium*.

⁴¹ 473E; Davel 1989 De Jure 365 367 meen dat dit 'n billikheidsgevoel, sin vir regverdigheid en openbare belang is wat die nie-inagneming van John se vader (in *Senior v National Employers General Insurance Company Ltd supra*) en Joachim se aannemende ouers (in *Victor NO v Constantia Insurance Co Ltd supra*) se bydraes ten beste verklaar.

⁴² Koch The Reduced Utility of a Life Plan (Proefskrif) wat steun op Spiro The Law of Parent and Child 371 n2; *Ncubu v National Employers General Insurance* 1988 2 SA 190 N 196 B-F; *Burns v National Employers General Insurance Co Ltd* 1988 3 355 C 363J-364A.

⁴³ 1988 2 SA 190 N 196B.

⁴⁴ Boberg 1960 SALJ 438 446.

⁴⁵ 1988 TSAR 583 586.

om spesifieke uitgawes ter wille van sy/haar kind aan te gaan indien dit nie bekostig kan word nie.⁴⁶

Die vraag ontstaan nou of elke ouer 'n *pro rata* gedeelte van sy/haar inkomste moet bydra tot die onderhoud van die kinders (soos Metode B veronderstel), en of slegs van die surplus van hul inkomste, na aftrekking van hul uitgawes, kennis geneem moet word soos in sekere gewysdes⁴⁷ die geval was (soos Metode A veronderstel).

Zimelka v Zimelka⁴⁸ word dikwels⁴⁹ voorgehou as gesag vir die feit dat die moeder nie verplig was om die kinders te onderhou nie. Die moeder het vir ses weke van die jaar, asook naweke beheer en toesig oor die kinders gehad en het uiteraard gedurende hierdie tydperk kostes aangegaan om die kinders te onderhou. Die uitspraak is dus nie gesag vir die moeder se plig al dan nie om onderhoud vir die kinders te voorsien nie.

Daar heers nie eenstemmigheid oor die gebruik om na egskedingsake te verwys in skadevergoedingsaksies weens verlies aan onderhoud nie.⁵⁰ Myns insiens kan daar wel van egskedingsaksies kennis geneem word, maar dan moet altyd in gedagte gehou word dat na 'n egskeding die gades nie langer die gemeenskaplike huishouding deel nie, nie meer dieselfde lewenstandaard handhaaf nie, en dat daar in die algemeen 'n duplisering van kostes plaasvind.

Daar kan van die voorafgaande bespreking afgelei word dat daar tydens die huwelik 'n wedersydse plig tussen gades bestaan om mekaar te onderhou. Op

⁴⁶ Vir 'n verdere bespreking van hierdie saak - Dillon 1988 De Rebus 456.

⁴⁷ Lamb v Sack supra 674; Woodhead v Woodhead supra; Harwood v Harwood supra.

⁴⁸ 1990 4 SA 303 W.

⁴⁹ Bosch v Mutual & Federal Versekeringsmaatskappy 1993 T (ongerapporteerde saaknr 2090/92); Fourie v Santam Insurance Ltd 1996 1 SA 63 T.

⁵⁰ In Lebona v President Versekeringsmaatskappy Beperk 1991 3 SA 395 W 402-403 is beslis dat ten einde die onderhoudsplig vas te stel, gekyk moet word na die posisie van 'n geskeide familie. In Bosch v Mutual & Federal Versekeringsmaatskappy Beperk supra word gemeld dat skadevergoedingseise van egskedingsaksies onderskei moet word.

beide ouers rus daar ook die verpligting om hul afhanklike kinders te onderhou. Hierdie twee onderhoudspligte staan aanvullend en nie in botsing met mekaar nie. Die twee onderskeie pligte bestaan langs mekaar en moet gelyke status dra. Indien hierdie twee onderhoudspligte as die enigste kriterium gebruik word, wil dit voorkom asof Metode B 'n meer korrekte toepassing van die regsbeginsels is. Ander beginsels moet egter ook oorweeg word.

3. DIE LEWENSTANDAARD VAN DIE GESIN

Die omvang van die onderhoudsbehoefte word onder andere bepaal deur dit wat die partye nodig het, gemeet aan die lewenstandaard wat die gesin handhaaf.⁵¹ 'n Eis om skadevergoeding is egter nie beperk tot vergoeding vir die verlies van blote noodsaaklikhede nie, maar sluit ook die verlies van voordele soos opvoeding en spesiale bystand in.⁵² By die toepassing van Metode A word afgelei dat indien 'n gade se verdienste minder as sy/haar gedeelte van die gesamentlike gesinsinkomste is, hy/sy nie tot die onderhoud van die gemeenskaplike huishouding bygedra het nie. Hierdeur word beklemtoon dat Metode A veronderstel dat gades dieselfde lewenstandaard behoort te handhaaf.

Die partye wat besluit hoe die gesinsinkomste aangewend word, se optrede moet beoordeel word met inagneming van wat die gesin werklik nodig het en wat in die omstandighede redelik is. Daar moet ten minste in die gesin se noodsaaklikste behoeftes van voedsel, behuising, klerasie, onderwys en mediese dienste voorsien word. Daar kan verwag word dat gades hul volle inkomste hiervoor moet aanwend, of selfs hul kapitaal soos vroeër bespreek is.⁵³ Gades besluit gewoonlik op 'n lewenstandaard. Indien die eggenoot se inkomste voldoende is om die lewenstandaard waarop besluit is, te handhaaf,

⁵¹ Taute v Taute 1974 2 SA 675 OK 676; Milns v Protea Assurance Co Ltd Supra 1012; Bloembergen Schadevergoeding Artikel 108 aant 23.

⁵² Jameson's Minors v CSAR 1908 TS 575; Howroyd & Howroyd 1958 SALJ 65.

⁵³ Oberholzer v Oberholzer supra; Taute v Taute supra; vgl in die algemeen Van der Vyver en Joubert Persone en Familiereg 528.

dan is die eggenote se verdienste irrelevant. Indien die eggenoot se verdienste nie voldoende is nie en die eggenote gaan werk om hul gekose lewenstandaard te handhaaf, is haar eis as gevolg van haar eggenoot se dood beperk tot die bedrag wat haar eggenoot aan haar onderhoud spandeer het, wat weer op die indirekte toepassing van Metode A dui.⁵⁴

Indien beide ouers saamwoon, geniet elk 'n vergelykbare lewenstandaard, gewoonlik van dieselfde waarde. Indien ouers apart woon, soos in die Zimelka-saak⁵⁵ die geval was, mag daar 'n groot verskil in die lewenstandaard tussen die vader en die moeder van die minderjarige kind wees. In hierdie geval het die vader ongeveer R80 000,00 en die moeder R20 000,00 per jaar verdien. Aanhangers van Metode A meen dat indien die lewenstandaard van die moeder in so 'n geval nie tot op die vlak van die vader verhoog word nie, sy geen afdwingbare plig tot onderhoud van die kinders het nie.⁵⁶ Hierdie benadering kan egter 'n ooreenvoudiging van die beginsel wees aangesien verskillende faktore op partye inwerk na hul egskeding, soos reeds hierbo op gewys is.

Besparings word dikwels in die lang termyn aangewend tot voordeel van die hele familie en moet nie afgetrek word van die verdienste van die oorledene by die berekening van afhanklikes se verlies om onderhoud nie aangesien die afhanklikes waarskynlik daarin sou gedeel het.⁵⁷

Die lewenstandaard word in die algemeen bepaal deur die persoon wat die middelle beheer. Die totale beskikbare inkomste word nie noodwendig vir die bevrediging van die gesin se behoeftes aangewend nie. Die eggenote kan ook 'n bydrae tot die verhoging van 'n gesin se lewenstandaard maak deur uit te gaan en te werk. Daar kan geredeneer word dat indien 'n eggenote uitgaan

⁵⁴ Vergelyk ook *Milns v Protea Assurance Co Ltd* supra 1011H-1012B en Gevolge van die toepassing van Metode A of Metode B infra.

⁵⁵ 1990 4 SA 303 W.

⁵⁶ *Koch The Reduced Utility of a Life Plan* (Proefskrif) 316.

⁵⁷ *Munkman Damages for Personal Injuries and Death* 152 met verwysing na *Nance v British Columbia Electric Rly Co Ltd* 1951 2 All ER 448.

om te werk, sy moontlik slegs sal veroorsaak dat haar man 'n kleiner gedeelte van sy inkomste tot haar onderhoud moet bydra. Hierdie argument gaan egter nie noodwendig op nie en sodanige inkomste van die vrou kan insgelyks nie as irrelevant tot die minderjarige kinders se onderhoud beskou word nie.⁵⁸

Davel⁵⁹ meld dat daar 'n meningsverskil bestaan oor wie se lewenstandaard as maatstaf moet dien om die omvang van die ouers se onderhoudsplig te bepaal. Volgens die een standpunt word die behoeftes van die persoon wat onderhou moet word as deurslaggewend beskou.⁶⁰ Die ander standpunt behels dat sowel ouers as kinders se lewenstandaard in ag geneem moet word.⁶¹ Hierdie meningsverskil het meesal geen invloed nie, omdat die kinders se lewenstandaard gewoonlik deur hul ouers bepaal word.⁶² Indien die lewenstandaard van die gesin as kriterium gebruik word, skyn Metode A met die eerste oogopslag die meer aantreklike berekeningsmetode te wees, maar kan daar aan die ander kant ook nie afgelei word dat die toepassing van Metode B beteken dat daar 'n verskil in lewenstandaard tussen lede van dieselfde gesin, voor die afsterwe van een van die gades, was nie.

4. DIE REGSPILIG OM ONDERHOUD EN HUISHOUEDELIKE DIENSTE TE VOORSIEN

Gedurende die broodwinner se lewe moes daar 'n regsplig om onderhoud aan sy/haar afhanklike kinders te voorsien op hom/haar gerus het voordat

⁵⁸ Vergelyk Spiro Parent and Child 398.

⁵⁹ Skadevergoeding aan afhanklikes 72.

⁶⁰ Met verwysing na Union Government v Warneke supra 663; Oosthuizen v Stanley supra 328; Van Vuuren v Sam supra 642-643.

⁶¹ Lloyd v Menzies 1956 2 SA 97 D & K; Gliksman v Talekinsky supra 470D-E; In re Estate Visser 1948 3 SA 1129K 1136.

⁶² Spiro Law of Parent and Child 398; Boberg Law of Persons and the Family 259 n47; Davel Skadevergoeding aan Afhanklikes 72.

skadevergoeding weens sy/haar dood verhaal kan word.⁶³ Beide berekeningsmetodes erken hierdie regsplig. In die geval van Metode A word die regsplig wat op 'n ouer rus slegs erken waar hy/sy genoeg verdien om in sy/haar eie onderhoudsbehoefte te voorsien. Waar die kinders kan bewys dat 'n regsplig tot onderhoud bestaan het en dat hulle ten volle of gedeeltelik van die onderhoud van 'n ouer afhanklik was, hulle 'n aksie op grond van verlies aan onderhoud weens daardie ouer se dood, sal hê.⁶⁴ Die onderhoudsbehoefte van 'n eiser moet dus vasgestel word ten einde te bepaal of die oorledene inderdaad verplig was om die eiser te onderhou, dit wil sê of daar 'n regsplig tot onderhoud was. Die regsplig sal slegs bestaan indien die eiser kan aantoon dat hy die onderhoud benodig, dat daar 'n redelike moontlikheid bestaan dat hy in die toekoms die onderhoud sal benodig,⁶⁵ en dat die oorledene in staat was om die onderhoud te verskaf.⁶⁶

In die geval van die gade en minderjarige kinders van 'n oorledene, blyk die onderhoudsverpligting *prima facie* uit die verwantskap tussen die eiser en die oorledene. Die feit dat onderhoud verskaf is, is in die afwesigheid van 'n regsplig nie voldoende om 'n eis om skadevergoeding te fundeer nie.⁶⁷ Frances en Freemantle⁶⁸ toon aan dat indien eise toegelaat sou word in gevalle waar daar geen regsplig bestaan nie, dit kan lei tot buitensporige eise vir verlies aan onderhoud.

⁶³ Union Government v Warneke supra 666; Waterson v Maybery supra 214; Vaughn v Santam 1954 3 SA 667 K 669F-670E; Evins v Shield Insurance Co Ltd 1980 2 SA 814 A 838-839; Boberg 1960 SALJ 438 447; Boberg 1964 SALJ 147 148; Manuel v African Guarantee and Indemnity Co Ltd 1967 2 SA 417 R 419-420; Singh v Santam 1974 4 SA 196 D 198G; Visser en Potgieter Skadevergoedingsreg 386 n169.

⁶⁴ In Young v Hattingh supra was 'n meerderjarige seun wat van sy weduwee/moeder vir onderhoud afhanklik was, suksesvol, alhoewel hy nie werklik onderhoud van haar ontvang het nie, maar onderhoud sou ontvang. Die verlies is gebaseer op een jaar se onderhoud; Macintosh & Norman - Scoble Negligence in Delict 271.

⁶⁵ Khan v Padajachy 1971 3 SA 877 W 879; Van Vuuren v Sam supra 635D-E, waarin Rabie AR die vereistes vir aanspreeklikheid vir verlies aan onderhoud soos volg opsom: "Om in haar aksie te kon slaag, moes die applikante bewys dat die oorledene tot haar onderhoud bygedra het en dat hy dit gedoen het en sou voortgegaan het om dit te doen, omdat hy regtens daartoe verplig was"

⁶⁶ Oosthuizen v Stanley supra 332; Anthony v Cape Town Municipality 1967 4 SA 445 A 454-455.

⁶⁷ Vaughn NO v Santam supra t.o.v. die dood van 'n oom en swaer - Howroyd & Howroyd 1958 SALJ 65 66.

⁶⁸ 1961 SALJ 103 106.

Die regsplig om dienste te lewer vorm eweneens die grondslag van 'n afhanklike se aksie weens die verlies aan 'n broodwinner se dienste.⁶⁹ Davel⁷⁰ toon aan dat hier twee standpunte bestaan, naamlik:

- (a) Dat daar slegs 'n regsplig om huishoudelike dienste te lewer op 'n vrou rus indien haar dienste of bystand noodsaaklik is om die gemeenskaplike huishouding in stand te hou⁷¹ en;
- (b) die standpunt dat die plig om die gemeenskaplike huishouding te onderhou, op beide gades rus.⁷²

Sy verkies die eerste standpunt en voeg by dat dit ook verklaar hoekom daar nie 'n plig op 'n vrou rus om na haar man se dood te gaan werk nie. Hiervolgens word die vrou se verdienvermoë dus by die berekening van skadevergoeding weens die verlies van haar man buite rekening gelaat.

5. DIE GEDEELTE VAN DIE OORLEDENE SE INKOMSTE WAT AAN DIE ONDERHOUD VAN DIE EISER SPANDEER IS

In die afwesigheid van spesiale omstandighede, is die algemene aktuariële benadering om twee dele van die oorledene se inkomste aan elke ouer toe te ken en een deel aan elke kind. Hierdie benadering word in beide Metode A en

⁶⁹ Union Government v Warneke supra 667-668; Yorkshire Insurance Co Ltd v Porobic 1957 2 PH J16 AD; Cooke and Cooke v Maxwell 1942 SR 133 135; Plotkin v Western Assurance Co Ltd supra 389-394; De Harde v Protea Assurance Co Ltd 1974 2 SA 109 OK 114 - in hierdie saak is 'n eksepsie ten opsigte van die besonderhede van vordering gehandhaaf toe die eiser nie beweer het dat die vrou 'n regsplig gehad het om haar man by te staan in sy besigheid, nadat hy beseer is nie. Daar is toe beslis dat haar verlies nie die direkte gevolg van haar man se beserings was nie, en haar posisie was nie anders as dié van 'n vriend wat moreel verplig gevoel het om sy werk op te gee en sy vriend te help nie. Macintosh & Norman - Scoble 278.

⁷⁰ Skadevergoeding aan Afhanklikes 138.

⁷¹ Met verwysing na Cooke and Cooke v Maxwell supra 136; Plotkin v Western Assurance Co Ltd supra 395; Yorkshire Insurance Co Ltd v Porobic 50; Williams v British America Assurance 1962 PH J18 SR 55-56; McKerron Delict 150 n13.

⁷² Union Government v Warneke supra 668-669; Excell v Douglas 1924 CPD 472 476; Edelstein v Edelstein supra 15; Erdmann v Santam Insurance Co Ltd 1985 3 SA 402 K 408.

B toegepas.⁷³ Die vraag ontstaan egter of hierdie verhouding van twee dele aan elke ouer en een deel aan elke kind altyd toegepas moet word. Waar daar geen kinders is nie, sal die gesinsinkomste in gelyke dele tussen die man en die vrou verdeel word.⁷⁴ Die praktyk is om elke afhanklike se verlies afsonderlik te bereken en elkeen sy eie skadevergoedingsbedrag toe te ken, maar soms bereken die houe die skadevergoeding in 'n lomsom en verdeel dit daarna onder die afhanklikes.⁷⁵ 'n Eis van 'n kind vir verlies aan onderhoud moet nie verminder word as gevolg van die reg wat die kind mag hê om onderhoud van 'n moeder of 'n vader te eis nie.⁷⁶ Die gedeelte wat aan die weduwee toegeken word is gewoonlik hoër, waarskynlik omdat aanvaar word dat die oorhoofse koste van die huishouding steeds konstant bly en deur die weduwee gedra moet word en tweedens omdat 'n kind se eis gewoonlik slegs vir 'n beperkte tydperk is, totdat hy/sy selfonderhoudend word.

Kemp & Kemp⁷⁷ dui aan dat daar in Brittanje drie maniere is om te bepaal watter gedeelte van die gesin se inkomste op die eiser spandeer is:

- (a) Deur eenvoudig elke uitgawe op 'n afhanklike deur die oorledene bymekaar te tel wat die jaarlikse "afhanklikheidsyfer" verskaf.
- (b) Deur die oorledene se jaarlikse inkomste te neem en die beraamde uitgawes wat hy/sy op homself/haarself bestee, af te trek. Byvoordele moet ook ingereken word.
- (c) 'n Derde manier van berekening en ook die een wat die meeste aftrek by die Britse houe geniet, is om 'n persentasie af te trek van die

⁷³ Groenewald v Snyders supra 246; Boonzaaier v Provincial Insurance Co Ltd 1954 CB1 87 C; Roberts v London Assurance Co Ltd 1948 2 SA 841 W 849; Van Heerden v Bethlehem Town Council 1936 OPD 115 117; Bester v Silva Fishing Corporation (Pty) Ltd 1952 1 SA 589 K 600 Newdigate The Assessment of Damages for Personal Injuries and Loss of Support 73; Koch Damages for Lost Income 192-202.

⁷⁴ Maasberg v Hunt Leuchars and Hepburn Ltd 1944 WLD 2 12; Visser en Potgieter 390.

⁷⁵ McIntosh & Norman - Scoble Negligence in Delict 272.

⁷⁶ Groenewald v Snyders supra 247 A-D.

⁷⁷ The Quantum of Damages in Personal Injury and Fatal Accident Claims vol 1 59.

oorledene se netto inkomste, wat 'n gedeelte reflekteer wat hy/haar op homself/haarself spandeer het.⁷⁸

Die gedeelte van die familie-inkomste wat aan elke betrokke familielid toegedeel moet word is 'n feitevraag wat vasgestel moet word op grond van die beskikbare getuienis. Die howe moet gewoonlik tevrede wees met karige inligting aangesien families nie boekhou hoe die gesinsinkomste presies verdeel word nie en omdat dit van maand tot maand verskil. Ten einde bewysprobleme te vergemaklik, word gebruik gemaak van die 2:2:1:1-formule om 'n onderhoudsbedrag aan ouers en kinders toe te ken oor die tydperk van afhanklikheid.⁷⁹

Dit is nodig om die spesifieke omstandighede in ag te neem, byvoorbeeld dat een kind 'n groter gedeelte van die gesinsinkomste sal benodig as sy broers en susters en dat soos 'n kind onafhanklik word, die oorblywende eggenoot 'n groter gedeelte van die inkomste sal ontvang.⁸⁰ In hierdie verband moet gekyk word na die verhouding tussen die broodwinner en die eiser, die bedrag wat aan die onderhoud van die eisers spandeer is voor die broodwinner se dood,⁸¹ die behoeftes van die derde party en die oorledene,⁸² die inkomste

⁷⁸ Die konvensionele gedeelte is 33% waar 'n gesin uit 'n man en 'n vrou bestaan en indien daar kinders is, is hierdie gedeelte ongeveer 25%; Pritchard en Solomon *Personal Injury Litigation* 197; White *Personal Injury Litigation* 19; Harris v Impress Motors Ltd, 1983 3 All ER 561 565 e-h. In Suid-Afrika word die gedeelte van die oorledene se inkomste wat aan die eiser spandeer is as 'n breukdeel aangedui eerder as 'n persentasie. Die persentasies wissel wêreldwyd en word daar gewoonlik 15% van die oorledene se inkomste toegeken vir elke kind in 'n geval waar daar twee kinders is, 20% - 25% vir 'n enkelkind en 35% - 40% indien die familie groter raak vir alle kinders. In Kanada egter is die gedeelte wat aan 'n weduwee toegeken word baie meer gelyk tussen haar en haar kinders; vgl Goldsmith *Damages for personal injury and death in Canada* vol 4-197 tot 4-218; vgl vir 'n meer gedetailleerde bespreking hiervan International Encyclopedia of Comparative Law vol XI Torts Part 2 97 9 239.

⁷⁹ Groenewald v Snyders supra 247 F-H.

⁸⁰ Legal Insurance Co Ltd v Botes supra 616; Nochomowitz v Santam Insurance Co Ltd supra 725.

⁸¹ Jameson's Minors v CSAR supra 575; Hulley v Cox 1923 AD 234; Smart v SAR & H 1928 NPD 361; Trimmel v Williams 1952 3 SA 786 K; Nochomowitz v Santam Insurance Co Ltd supra; Miins v Protea Assurance Co Ltd supra; Visser en Potgieter *Skadevergoedingsreg* 387-390.

⁸² Legal Insurance Co Ltd v Botes supra; Miins v Protea Assurance Co Ltd supra; Kloppe Derdepartyvergoedingsreg 167; In Snyders v Groenewald supra 789 G was die beswaar dat 'n kind van sesjarige ouderdom nie dieselfde behoefte aan onderhoud het as 'n ouer kind nie. Die hof reageer soos volg hierop: "This view, I think is correct, say that if such an adjustment is to be made at the end of this scale, it would be equally realistic to recognise that a boy of, say eighteen years is in fact, in relation to a parental unit of one, absorbing more than half a unit for the purpose of his maintenance. Rather than complicate the already complicated computation still further, I am of the opinion that the division should be made in the proportions of one unit to each parent and half a unit to each child, irrespective of their age."

van die weduwee/wewenaar, haar/sy bydrae tot die gesamentlike huishouding⁸³ en die bedrag wat die broodwinner aan sy eie onderhoud en algemene uitgawes spandeer het.⁸⁴ In die algemeen moet ook altyd in gedagte gehou word dat sekere goedere en dienste deur die familie as 'n geheel geniet word en nie noodwendig verminder by die dood van een familielid nie. Dadelik dink 'n mens in die verband aan huishuur, lone van 'n bediende, brandstof, water en elektrisiteit. Onder die omstandighede behoort die eiser(s) vergoed te word op die basis dat die volle kostes van hierdie uitgawe steeds gedek moet word en nie slegs die afhanklike se proporsionele gedeelte nie.⁸⁵

Die geykte formule vir verdeling van die oorledene se inkomste tussen sy afhanklikes kan onvanpas wees in byvoorbeeld gevalle waar die inkomste van die oorledene relatief hoog is,⁸⁶ asook in die geval waar die oorledene gewoon was om 'n substansiële gedeelte van sy inkomste te spaar.⁸⁷ Waar die kinders selfonderhoudend word, maar steeds deel van die huisgesin vorm, sal hul gedeelte van die onderhoud verminder en die van die ander lede van die gesin toeneem.⁸⁸ In *Milns v Protea Assurance Co Ltd*⁸⁹ is beslis dat in die geval waar 'n vrou werk, die man waarskynlik minder as helfte van sy inkomste aan die vrou spandeer het. Waar een kind sieklik is, word meer onderhoud aan sodanige kind spandeer.⁹⁰ Persone bestee ook nie hul inkomste na 'n egskeding ooreenkomstig die standaardformule nie. In die geval waar die

⁸³ *Milns v Protea Assurance Co Ltd supra*; *Ongevallekommissaris v Santam Versekeringsmaatskappy Bpk supra* 203 en 206; *Milburn-Pyle en Van der Linde* 1974 *Transactions of the Actuarial Society of South Africa* 326.

⁸⁴ *Corbett & Buchanan The Quantum of Damages in Bodily and Fatal Injury Cases* 68; *Davel Skadevergoeding aan Afhanklikes* 109-110; *Koch Damages for Lost Income* 199.

⁸⁵ *Maasberg v Hunt, Leuchars and Hepburn Ltd supra*; *Howroyd & Howroyd* 1958 *SALJ* 68.

⁸⁶ *Roberts v London Assurance Co Ltd supra* 849.

⁸⁷ *Smart v SAR & H supra*; *Marine and Trade Insurance Co Ltd v Mariahmah* 1978 3 SA 480 A 488E-489A; *Visser en Potgieter Skadevergoedingsreg* 390-391.

⁸⁸ *Laney v Wallem* 1931 *CPD* 360; *Legal Insurance Co Ltd v Botes supra*; *Nochomowitz v Santam Insurance Co Ltd* 1972 1 SA 718 T en 1972 3 SA 640 A; *Visser en Potgieter Skadevergoedingsreg* 391.

⁸⁹ 1978 3 SA 1006 K.

⁹⁰ *Smart v SAR & H supra*; *Davel Skadevergoeding aan Afhanklikes* 109 kritiseer laasgenoemde saak waarin slegs een derde van die oorledene se inkomste tussen drie kinders verdeel is ten spyte van getuienis dat die oorledene beskeie gelewe het en meen dat die kinders deur die hof se toedeling te kort gedoen is.

oorledene slegs 'n weduwee agterlaat en dit blyk dat hulle hul inkomste in 'n gesamentlike rekening gestort en daaruit hul onderskeie lewensbehoefte vervul het, behoort die gesinsinkomste in gelyke dele verdeel te word.⁹¹

Wat dikwels uit die oog verloor word, is dat spaargeld ook vir die gebruik van die gesinslede opsy gesit word en by die toedeling onder gesinslede ingereken moet word. So ook moet rekening gehou word met die feit dat soos kinders ouer en uiteindelik selfversorgend word, 'n groter gedeelte van die inkomste van die oorledene aan sy weduwee se onderhoud spandeer sal word. Alle items soos vakansies, klere, groot geskenke en sogenaamde "selfdoentake" wat 'n ouer verrig, moet in ag geneem word.

In Brittanje is aangetoon dat die konvensionele metode van die berekening van afhanklikheid (wat as 'n standaardpersentasie uitgedruk en van die oorledene se netto inkomste afgetrek word) nie noodwendig geld waar 'n vrou self 'n redelike verdienste voor haar man se dood gehad het nie.⁹² Aan die ander kant het die hof al in sekere gevalle 'n ingewikkelde metode van verdeling verwerp.⁹³

Alhoewel hierdie berekeningsmetode nie 'n regsreël is nie, het dit ongelukkig die status van 'n regsreël verkry wat aansienlike oorredingsvermoë in 'n hof het. Ongelukkig, in die sin dat praktisyns die 2:2:1:1-formule as vasgestelde formule aanvaar en toepas sodat dit ook 'n groot faktor by skikkingsonderhandelinge geword het deurdat baie selde daarvan afgewyk word. Praktisyns moet eerder aangemoedig word om 'n volledige ondersoek in te stel na hoe die oorledene sy/haar inkomste spandeer het, ten einde te bepaal of die gerieflike formule wat twee dele van die gesinsinkomste aan elke ouer toeken en een deel aan elke kind, in 'n betrokke geval toepassing moet vind.

⁹¹ Maasberg v Hunt Leuchars and Hepburn Ltd supra.

⁹² Vgl n78 supra vir die sogenaamde standaardpersentasie in Brittanje; Coward v Comex Houlder Diving Ltd 1988 soos vervat in Kemp & Kemp The Quantum of Damages in Personal Injury and Fatal Accidents Claims vol 1 sec M par 27-322; Davis v Hawes 1990 sec M par 27-323; Owan v Martin & Ors 1992 PIQR Q151; White Personal Injury Litigation 19.

⁹³ Snyders v Groenewald 1966 3 SA 785 K 789 F.

Volgens Metode A word die totale gesinsinkomste in die verhouding 2:2:1:1 verdeel en volgens Metode B word slegs die oorlede ouer se inkomste in hierdie verhouding verdeel. Hierdie verskil is 'n uitvloeisel van die meningsverskil tussen aanhangers van Metode A en B onderskeidelik oor die vraag wanneer 'n regsplig tot onderhoud ontstaan.

6. 'N WEDUWEE SE BYDRAE EN HAAR VERDIENVERMOË

Die vraag ontstaan of die weduwee se bydrae tot die gemeenskaplike huishouding en haar verdienvermoë in ag geneem moet word by die berekening van verlies aan onderhoud weens die afsterwe van haar man, en indien wel in hoe 'n mate. Metode A en B neem 'n weduwee sy bydrae tot die gemeenskaplike huishouding voor haar man se dood in ag, maar op verskillende wyses.

Vroeër is twee gronde aangevoer om die bedrag skadevergoeding wat aan 'n weduwee toegeken sou word weens die dood van die broodwinner (gewoonlik die man) te verminder:

- (a) Die weduwee se plig om haar skade te beperk;⁹⁴
- (b) Die feit dat die weduwee se inkomste of toekomstige inkomste na die dood van haar man geldelike voordeel is wat kousaal met die dood van laasgenoemde verband hou.⁹⁵

Die grootste bydrae wat die man tot die huishouding maak, is gewoonlik in die vorm van geld en byvoordele, terwyl die grootste bydrae wat deur vrouens gemaak word, dienste in die gemeenskaplike woning is.⁹⁶

⁹⁴ Legal Insurance v Botes supra 619; Boberg 1964 SALJ 224.

⁹⁵ Corbett & Buchanan The Quantum of Damages in Bodily and Fatal Injury Cases 1995 71.

⁹⁶ Koch 1987 De Rebus 239 vir 'n vollediger bespreking.

Die hof beskou die vrou se verdienste as relevant slegs vir sover dit sal bepaal welke gedeelte van die broodwinner se inkomste op haar spandeer is.⁹⁷ Beide Metode A en B neem dit ook so in ag. Geen aftrekking word dus gemaak om voorsiening te maak vir die weduwee se verdienste of verdienvermoë nie.⁹⁸ Die feit dat die vrou haar eie vermoë het, kan in sommige gevalle relevant wees by die berekening van die werklike onderhoud wat deur haar man voor sy afsterwe aan haar spandeer is en het sodoende ook 'n invloed op die onderhoud wat deur die man op die kinders spandeer word.

Die vraag is of sy enige verlies ly, aangesien sy tog nie enige verlies aan onderhoud kan hê wat sy nooit ontvang het nie.⁹⁹ Inkomste voor die man se dood is relevant by die berekening van verlies aan onderhoud, maar nadoodse verdienste is nie aftrekbaar van die verlies wat 'n weduwee gely het weens die oorlye van haar man nie. Die weduwee het reeds voor haar man se dood oor die vermoë om te werk beskik. Indien 'n vrou gedurende die huwelik haar eie bydrae of verdienste verhoog, sal sy daardeur haar eie behoefte aan onderhoud *pro tanto* verminder - 'n aspek wat direk deur die toepassing van Metode A aangespreek word. In 'n geval waar daar slegs sprake is van sodanige verhoging by die berekening van verlies aan onderhoud, mag 'n aftrekking onder algemene gebeurlikhede in ag geneem word, deur byvoorbeeld 'n groter persentasie van die verlies wat die vrou gely het af te trek as wat by die kinders gedoen word. So 'n aftrekking onder algemene gebeurlikhede vind plaas by die toepassing van Metode A en B, maar by Metode A word daar vroeër in die berekening ook getoets of dit wat die weduwee verdien het haar gedeelte van die gesamentlike gesinsinkomste oorskry.

⁹⁷ Koch *The Reduced Utility of a Life Plan* (Proefskrif) 320-321; Visser en Potgieter *Skadevergoedingsreg* 391 n213.

⁹⁸ *Peri-Urban Areas Health Board v Munarin* 1965 3 SA 367 A 376 waarin Holmes AR dit as volg stel: "To suggest that she is obliged to mitigate her damages by finding employment is to mistake the nature of her loss. What she has lost is a right - the right of support"; *Ongevallekommissaris v Santam Versekeringsmaatskappy Beperk* 1965 2 SA 193 T 200; *Nochomowitz v Santam Insurance Co Ltd* supra 727-728; *Legal Insurance Co Ltd v Botes* supra 618; *Milne v Protea Assurance Co Ltd* supra 1013; *Boberg* 1965 SALJ 277-278; *Macintosh & Norman-Scoble* betwyfel of die saak van *Smart v SAR & H* 1928 NPJ 361 steeds toepassing vind in die lig van die uitspraak in *Peri-Urban Areas Health Board v Munarin* supra.

⁹⁹ *Groenewald v Snyders* supra.

Indien die moeder nie 'n vaste verdienste gehad het nie maar wel vrywillig en gratis take in die huishouding behartig het, bestaan daar 'n anomalie deurdat die waarde van hierdie dienste nie in ag geneem word by die berekening van die verlies aan onderhoud wat die weduwee gely het indien die man sou sterf nie. Indien die moeder van die gesin sterf en hierdie dienste vervang moet word deur byvoorbeeld 'n huishoudster aan te stel, word dit wel in aanmerking geneem.¹⁰⁰

7. DIE BEREKENING VAN SKADEVERGOEDING WEENS DIE VERLIES AAN HUISHOUDELIKE DIENSTE DEUR 'N GADE VERRIG

Die aksie om skadevergoeding weens die verlies aan dienste wat deur 'n gade ingestel word is analoog aan die aksie in sy/haar persoonlike hoedanigheid of sy/haar hoedanigheid as moeder/vader en voog weens die verlies van onderhoud.¹⁰¹ Indien die gade wat 'n kleiner inkomste as die ander gade verdien het, sou sterf, en Metode A by die berekening van die verlies aan onderhoud toegepas word, kan dit op geen verlies vir afhanklike kinders dui nie. 'n Onderzoek na die toekenning van skadevergoeding weens die verlies van huishoudelike dienste is veral in so 'n geval noodsaaklik en kan moontlik voorkom dat afhanklike kinders se verlies as nul aangedui en hul met leë hande huis toe gestuur word.

Slegs vermoënskade kan verhaal word en word geen toekenning vir geestelike lyding of verlies aan *consortium* gemaak nie.¹⁰² Die jaarlikse waarde van die dienste en die periode waaroor dit verleen is, moet vasgestel en die annuïteitsom aktuarieel bereken word, waarna dit vir sekere gebeurlikhede aangepas word.

¹⁰⁰ Die berekening van skadevergoeding weens die verlies van huishoudelike dienste, word infra bespreek.

¹⁰¹ Union Government v Warneke supra; Macintosh Norman-Scoble Negligence in Delict 278.

¹⁰² Abbott v Bergman supra.

In *Rawles v Barnard*¹⁰³ was daar getuienis van 'n verlies aan dienste en verlies van bystand in die man se besigheid. Daar is beslis dat die man sy werklike verlies moet bewys, maar nie nooddruftheid of die feit dat hy nie in staat is om homself te onderhou nie.¹⁰⁴ Koch¹⁰⁵ stel dit as volg: "It is submitted that in computing the value of total family income, it is appropriate to add to other income the value of the wife's services so determined. For to this extent, she has contributed to the cost of maintaining the joint household. This would be so, regardless of whether it is the wife or the husband who has died. Conversely the husband might render valuable services in the home, such as domestic repairs, cutting the lawn and maintaining the family motor car. If the deprivation of his services will lead to an increase in the necessary expenditure of the household, then it seems proper that the value of this increase be added to family income."

Dit is onmoontlik om 'n vaste reël neer te lê rakende die korrekte metode van berekening van die waarde van verlore dienste. Dit sal ook afhang van die metode wat die eiser aangewend het om sy verliese te beperk.¹⁰⁶ Daar bestaan in die algemeen drie benaderings hoe die waarde van huishoudelike dienste vasgestel kan word.¹⁰⁷

7.1 Geleentheidskoste

Die benaming geleentheidskoste word afgelei van die verdienste of kostes wat 'n individu prysgee, indien hy/sy nie die geleentheid gebruik

¹⁰³ 1936 CPD 74 79.

¹⁰⁴ *Gildenhuys v Transvaal Hindu Educational Council supra*.

¹⁰⁵ *Damages for Lost Income* 186.

¹⁰⁶ *Stanton The Modern Law of Tort* 279.

¹⁰⁷ *Kemp & Kemp The Quantum of Damages in Personal Injury and Fatal Accidents Claims Vol 1* 305 (VK); *Bruce Assessment of Personal Injury Damages* 202 (Kanada).

om die arbeidsmark te betree nie maar eerder homself/haarself voltyds met huishoudelike aktiwiteite bemoei. Die verdienste wat hy/sy in die arbeidsmark kon verdien het, kan die basis vorm van die vasstelling van die waarde van huishoudelike dienste.

By die toepassing van hierdie benadering is daar min berekenings nodig aangesien slegs die maandelikse of weeklikse salaris wat die eiser sou verdien het, bepaal moet word, maar die nadeel verbonde aan hierdie benadering is dat indien die verdienste waarvan die eiser afgesien het as basis geneem word, hy/sy waarskynlik oorgekompenseer sal word. Hierdie benadering impliseer ook dat die ure wat 'n vrou byvoorbeeld aan die huishouding spandeer het teen dieselfde waarde gemeet moet word as die ure wat sy in die arbeidsmark sou bestee het. Daar kan ook 'n verskil wees tussen die waarde wat die vrou op haar huishoudelike dienste plaas, en die waarde van hierdie dienste vir haar afhanklikes of eggenoot.

7.2 Die markwaardebenadering

Volgens hierdie benadering word 'n skatting gemaak van die hoeveelheid ure wat die oorledene aan huishoudelike dienste spandeer het en word hierdie ure dan vermenigvuldig met die uurlikse loon wat aan individue betaal moet word wat soortgelyke dienste in die mededingende mark aanbied. Hierdie benadering kan ontoepaslik wees indien 'n vrou byvoorbeeld 'n voltydse betrekking beklee en slegs 'n paar uur per dag aan huishoudelike dienste bestee en dit moontlik as "ontspanning" sien. 'n Verdere nadeel van hierdie benadering is die uitgangspunt dat die oorledene se dienste deur die markverwante uurlikse tarief gemeet word. Lone wat aan tydelike werkers betaal word, verskil drasties van die koste om 'n permanente werker aan te stel. Hierdie benadering kan net soos die vorige tot oorkompensasie van die eiser/eiseres lei.

7.3 Die huishoudsterbenadering

Volgens hierdie benadering word die waarde van die dienste uitgedruk as die koste om 'n huishoudster te huur. Hierdie is slegs 'n variasie op die markwaardebenadering.

Die huishoudsterbenadering blyk ontoepaslik te wees indien die individu slegs 'n paar ure per week aan huishoudelike aktiwiteite spandeer, in omstandighede waar dit nie 'n inwonende of voltydse huishoudster regverdig nie. Die vasstelling van die waarde van huishoudelike dienste is afhanklik van die feit of die individu beseer of gedood is en of die oorledene voltyds of deelyds in die huis gewerk het.¹⁰⁸

Afhangend van watter een van die drie bogenoemde benaderings toegepas word, moet die voor- en nadele van elke benadering altyd in gedagte gehou word en kan dit lei tot 'n kleiner of groter gebeurlikheidsaftrekking van die skadevergoedingsbedrag.

In die praktyk moet die eiser aantoon dat die oorledene se bydrae noodsaaklik was vir die onderhoud van die gemeenskaplike huishouding. Dit blyk dat die hof geredelik sal aanvaar dat dit wel die geval was.¹⁰⁹ In *Yorkshire Insurance Co Ltd v Porobic*¹¹⁰ het die eiser suksesvol skadevergoeding geëis vir die verlies aan dienste van sy oorlede vrou, waar sy vrou hom daagliks in sy besigheid gehelp het. Die bedrag skadevergoeding is deur 'n aktuaris bereken oor 'n termyn van tien jaar. Die verlies van haar dienste in die familie-besigheid minus die koste van haar eie onderhoud is toegeken.

¹⁰⁸ Vir 'n meer gedetailleerde uiteensetting van hoe die waarde van huishoudelike dienste bereken moet word, vergelyk *Bruce Assessment of Personal Injury Damages* 207 e.v, asook *Duncan & Marsh Fatal Accident Claims* 26.

¹⁰⁹ *Yorkshire Insurance Co Ltd v Porobic* supra 94.

¹¹⁰ 1957 2 PH J16 AD.

Ook in *Richter v Capital Assurance Co Ltd*¹¹¹ was die vrou totaal ongeskik om haar dienste in die huis te verrig. Die hof het beslis dat twee bediendes, 'n arbeider en 'n "kwêdien" nodig sal wees om haar funksies te verrig en skadevergoeding dienooreenkomstig toegeken.

In die geval waar die verlies van huishoudelike dienste die basis vorm van 'n eis om skadevergoeding, is daar nie ruimte vir verskillende tegnieke van berekening op grond van 'n persentasie of fraksies nie, maar kan hierdie verlies op soortgelyke wyse in enige regsisteem bereken word.¹¹² Daar kan dus met vrug na sake elders in die wêreld verwys word.¹¹³ In die geval waar 'n huisvrou meer as bloot huishoudelike take verrig het, stel die Nederlandse skrywers 'n meer abstrakte benadering van skadeberekening voor.¹¹⁴ In *Topp v London Country Bus (South West) Ltd*¹¹⁵ is skadevergoeding weens die verlies van die oorlede vrou se verdienste toegeken, bereken op die basis van die gedeelte wat sy aan die familie spandeer het. Daarbenewens is ook 'n bedrag toegeken as gevolg van die wewenaar se eie verlies aan verdienste weens die feit dat hy na die minderjarige kinders moes omsien en voorts is ook 'n bedrag toegeken weens die moeder se sorg, advies en aandag wat sy aan die kinders spandeer het.¹¹⁶ In Brittanje word eise weens die verlies aan huishoudelike dienste as gevolg van die onregmatige doodslag van 'n vader of moeder beheer deur die Fatal Accidents Act (1976) en kwalifiseer die kinders

¹¹¹ 1963 CB 1 101 E 108.

¹¹² International Encyclopedia of Comparative Law: Torts 101 par 246.

¹¹³ Vir die posisie in Nederland vergelyk *De Jong* 1986 Weekblad voor Privaatrecht Notaris Ambt en Registratie 77-83 en *Bloembergen* Schadevergoeding aant'e t.o.v. Art 108. Vir die regsposisie in Brittanje vergelyk *Kemp & Kemp The Quantum of Damages in Personal Injury and Fatal Accidents Claims* vol 1 59 ev; *Stanley v Saddique* 1991 1 All ER 529 CA - waar 'n pa self die delikspleger in die ongeluk was, waarin sy vrou gedood is. Die vader het opgehou werk om die minderjarige dogter te versorg en is beslis dat sy dienste nie 'n voordeel is wat weens die moeder se oorlye toeval nie en is die waarde van die vader se dienste nie in ag geneem nie; vgl *Houston & Buckley Salmond & Houston on the Law of Torts* 560, asook *Hayden v Hayden*, *The Times* 6 April 1992.

¹¹⁴ *De Jong* supra 79.

¹¹⁵ *Kemp & Kemp The Quantum of Damages in Personal Injury and Fatal Accidents Claims* vol 1 M3-052.

¹¹⁶ Vgl ook *Re Wilson* in *Kemp & Kemp The Quantum of Damages in Personal Injury and Fatal Accidents Claims* vol 4 M4-053.

wel vir sodanige eis ingevolge hierdie wet in die geval waar hul moeder geen verdienste gehad het nie.¹¹⁷

Dit maak nie saak of die vader of die moeder binne of buite gemeenskap van goedere getroud was nie.¹¹⁸ Geen skadevergoeding sal dus toegeken word vir byvoorbeeld die verlies aan hulp in die wewenaar se besigheid waar die hulp nie noodsaaklik was om die gesin se uitgawes te help delg nie.¹¹⁹

In Suid-Afrika word die waarde weens die verlies van huishoudelike dienste vasgestel op die basis van die minimum maandelikse loon betaalbaar vir sodanige dienste.¹²⁰ 'n Eiser moet nie slegs die kostes van 'n huishoudster om sy vrou te vervang bewys nie, maar ook dat daar geen besparings weens sy vrou se dood is nie en dat die koste die besparings, indien enige, oorskry.¹²¹ Dit is ook belangrik om daarop te let dat in die geval van 'n vrou wat gedurende die dag werk en slegs saans en naweke huishoudelike dienste verrig, die koste van 'n voltydse huishoudster nie geregverdig sal wees nie.¹²²

Waar 'n moeder klein kindertjies versorg het, behoort 'n hof in ag te neem dat die moeder se versorging vier-en-twintig uur daagliks verleen word, terwyl 'n

¹¹⁷ *Regan v Williamson* 1976 2 All ER 241 QBD; *Hay v Hughes* 1975 All ER 257 CA; *Stanton* supra 277; *McGregor on Damages* par 1588.

¹¹⁸ *Boberg Law of Persons and the Family* 308.

¹¹⁹ "But no recovery may be had for a loss of business assistance which was not necessary in order to provide the means defraying the household expenditure" per *Steyn* AR in *Yorkshire Insurance Co Ltd v Porobic* supra 94; *Williams v British America Assurance Co* supra.

¹²⁰ *Union Government v Warneke* supra; *Bennett v Sun Insurance Office Ltd* in *Corbett & Buchanan* vol I 391 394; *Richter v Capital Assurance Co Ltd* supra 108; *Koch Damages for Lost Income* 151-152; *Erdmann v Santam Insurance Co* 1985 3 402 C en 'n bespreking van laasgenoemde saak deur *Koch* 1986 *De Rebus* 105. In hierdie saak is voorsiening gemaak onder algemene gebeurlikhede vir die moontlikheid dat 'n bediende in elk geval op 'n latere stadium in diens geneem sou word; *Houston & Buckley*; *Salmond & Houston on the Law of Torts* 560; *Brill Arkansas Law of Damages* 524; *Kameshwara Rao Law of Damages and Compensation* 710-711. Dit wil voorkom of die markwaardebenadering die gewildste berekeningsmetode is.

¹²¹ *Hendricks v President Insurance Co Ltd* 1993 3 SA 158 C.

¹²² *Fourie v Santam Insurance Ltd* supra.

huishoudster geensins dieselfde mate van sorg aan klein kindertjies kan spandeer nie. 'n Eis weens die verlies aan huishoudelike dienste behoort dus in so 'n geval vergroot te word met 'n addisionele bedrag gebaseer op hierdie onvervangbare dienste van die moeder.¹²³

Dit is nie voldoende om bloot die loon van 'n huishoudster met die termyn waarvoor dit benodig sou word te vermenigvuldig nie, aangesien addisionele bedrae tog sekerlik ook bygevoeg moet word vir die verblyf en etes van die huishoudster, addisionele skoolgelde wat kinders vir na-skoolse sorg moet betaal, asook die finansiële waarde van byvoorbeeld die moeder se naaldwerk, huishoudelike versiering en die feit dat sy kos gekook het.

In *Mehmet v Perry*¹²⁴ word 'n metode hoe hierdie dienste beoordeel moet word, aangedui. Die vader het sy werk opgegee om na die kinders om te sien. Die skadevergoeding vir verlies weens huishoudelike dienste is bereken met verwysing na die wewenaar se verlies aan inkomste en nie die koste van 'n huishoudster nie, aangesien sy verlies die koste verteenwoordig van dienste van 'n voltydse huishoudster en substituut van sy oorlede vrou. In hierdie geval was die verlies aan inkomste groter as die koste van 'n huishoudster, maar is die voordele wat hy weens die afsterwe van sy vrou ontvang het, afgetrek van die skadevergoedingsbedrag. Indien die koste van 'n huishoudster of bediende aanvaar word as die metode hoe die skade vir verlies aan 'n ouer se dienste bepaal word, moet die toekenning daarvoor voorsiening maak dat kinders se behoefte aan hul ouers (of die huishoudster) sal afneem soos hulle ouer word.¹²⁵

¹²³ Davel Skadevergoeding aan Afhanklikes 139; Visser en Potgieter Skadevergoedingsreg 143; McGregor on Damages supra par 1588; Goldrein & De Haas Personal Injury Litigation Practise and Precedents 125: 'n Huishoudster kan nie presies dieselfde take as 'n moeder verrig nie, maar aan die ander kant moet die bedrag wat gespaar word weens die afsterwe van die moeder in ag geneem word. In *Regan v Williamson* 1976 1 WLR 305 is beslis dat die individuele sorg en aandag wat 'n moeder aan huishoudelike dienste wy, te eng interpreteer word en is voorsiening gemaak vir die feit dat die vrou nie vaste ure werk nie en dat sy deurentyd konstante aandag aan die huishouding spandeer. Voorts meen die hof dat 'n bedrag ook toegeken moet word vir die vrou se aandag aan die kinders se opvoeding en hulp met hul huiswerk.

¹²⁴ 1977 2 A II ER 529 QBD. Dit blyk dat die geleentheidskostebenadering hier toegepas is.

¹²⁵ *Spittle v Bunney* 1988 3 All ER 1031 CA; *Corbett v Barking Havering and Brentwood Health Authority* 1991 1 All ER 498 CA.

Die uitgawes wat as gevolg van die oorlye van 'n moeder nodig word vir die daaglikse versorging en opvoeding van minderjarige kinders moet in aanmerking geneem word by die vasstelling van die kinders se skadevergoeding, ongeag die situasie waarin die kinders hulle na hul moeder se dood bevind.¹²⁶ In *Spittle v Bunney*¹²⁷ word 'n aanduiding gegee van 'n metode hoe die waarde van die moeder se dienste ten opsigte van 'n baba bereken kan word: die uitgawe aan 'n huishoudster met inagneming van die feit dat soos die kind ouer word, sy behoefte aan 'n moeder sal afneem. Indien die moeder gewerk het, sal 'n kind se eis weens die verlies aan huishoudelike dienste minder wees omdat die moeder minder sodanige dienste ten gunste van die kind verrig het en sy dan ook minder tyd sal hê om dit te verrig.¹²⁸ Waar 'n kind 'n aannemende moeder verkry, word enige verlies weens verlies aan huishoudelike dienste uitgewis vanaf die datum van aanneming.¹²⁹ Geen vermindering word gemaak by die berekening van skadevergoeding indien die ouma die kinders oppas nie.¹³⁰

Wanneer 'n familielid sterf, word die huishoudelike dienste nie noodwendig verminder nie en word dieselfde uitgawes steeds aangegaan om die lewenstandaard soos voor die ongeluk te handhaaf. Daar is nie 'n *numerus clausus* huishoudelike dienste nie en dit kan selfs tuinwerk of sogenaamde "selfdoentake" insluit.¹³¹

¹²⁶ Vir die posisie in Nederland vgl Bloembergen *Schadevergoeding* aant 19 en 25 ten opsigte van art 108.

¹²⁷ 1988 3 All ER 1031 CA 1041.

¹²⁸ *Creswell v Eaton* 1991 1 All ER 484 QBD.

¹²⁹ *Watson v Willmott* 1991 1 All ER 473 QBD.

¹³⁰ *Hay v Hughes* 1975 1 All ER 257 CA.

¹³¹ *Betney v Rowlands and Mallard* 1992 8 CL 64 ten opsigte van verlies van toekomstige toesig- en versorgingsdienste van minderjarige kinders. Die totale waarde van hierdie dienste is verminder weens die spekulatiewe aard daarvan; vgl ook *Clay v Pooler* 1982 3 All ER 570 QB t.o.v. sogenaamde selfdoentake.

Die benadering soos uiteengesit in die Britse sake sal aanleiding gee tot verhoogde eise weens die afsterwe van 'n ouer, maar daar moet versigtig te werk gegaan word om nie die berekening te ingewikkeld te probeer maak nie. Die grootste struikelblok by die finalisering van so 'n eis is om voldoende getuienis voor te lê ter bewys dat sodanige dienste gelewer is.

8. DIE BEREKENING VAN DIE VERLIES WAT AFHANKLIKES GELY HET

Dit is by die toepassing van beide Metode A en B noodsaaklik om eerstens te bewys dat daar 'n verlies aan onderhoud was en daarna word die omvang van die verlies uitgewerk.

By die berekening van die verlies wat deur die afhanklikes gely word, is die hooffaktor die verskil tussen wat hulle werklik ontvang en wat hulle sou ontvang het indien die oorledene steeds geleef het.¹³² Die berekening word gemaak deur die annuïteitswaarde van die verlore onderhoud te bepaal nadat voorsiening gemaak is vir rente wat deur die derde party verdien kan word uit die toegekende bedrag en om hierdie berekende bedrag om te skakel na huidige geldwaardes.¹³³ Indien 'n eis om skadevergoeding nie deur beide ouer en kind ingestel word nie, sal dubbele kompensasie vermy word, en sal óf die kind óf sy ouer in staat gestel word om te kan eis.¹³⁴

'n Vrou is ook verplig om tot die huishouding by te dra in ooreenstemming met haar vermoë.¹³⁵ Daar sal dus 'n ondersoek wees na die verdienvermoë van

¹³² Jameson's Minors v CSAR supra 603; Hulley v Cox supra 244; McKerron Delict 133; Legal Insurance Co Ltd v Botes supra; Chrisholm v ERPM 1909 TH 297; Wigham v British Traders Insurance Co Ltd 1963 3 SA 151 W; Milns v Protea Assurance Co Ltd supra; Nochomowitz v Santam Insurance Co Ltd supra.

¹³³ Kloppe Derdepartyvergoedingsreg 169; Davel Skadevergoeding aan Afhanklikes 112; Visser en Potgieter Skadevergoedingsreg 387-390.

¹³⁴ Dendy 1990 SALJ 155-167 met verwysing na Senior NO v National Employers General Insurance Co Ltd 1989 2 SA 136 W; Ismail v General Accident Insurance Co SA Ltd 1989 2 SA 468 D.

¹³⁵ Plotkin v Western Assurance Co Ltd supra 394-395.

sowel die man, as die vrou. Indien 'n ouer kind ook 'n bydrae maak tot die bestryding van die kostes van die gemeenskaplike huishouding, moet dit in ag geneem word.¹³⁶ In *Lebona v President Versekeringsmaatskappy*¹³⁷ is die benadering aanvaar dat die weduwee se inkomste eerstens aangewend word vir die onderhoud van haar afhanklikes en is die balans aan haar toegeken vir haar eie onderhoud.

Ten einde met 'n eis om verlies aan onderhoud te kan slaag, moet afhanklikes vermoënskade as gevolg van die dood van 'n broodwinner beweer en bewys.¹³⁸ Indien 'n eiser nie voldoende feite voor die hof plaas om die hof in staat te stel om die presiese omvang van die skade vas te stel nie, sal die hof nie noodwendig absolusie van die instansie verleen nie, maar eerder 'n berekening doen op grond van die beskikbare feite. Daar moet egter in gedagte gehou word dat die hof se benadering konserwatief sal wees en dat 'n laer skadevergoedingsbedrag toegeken sal word.¹³⁹

Die bewyslys om te toon dat 'n ouer oor voldoende fondse beskik om sy of haar kind te onderhou, rus op die kind.¹⁴⁰ In *Brittanje*,¹⁴¹ *Kanada*¹⁴² en *Australië*¹⁴³ word skadevergoeding weens die verlies aan onderhoud

¹³⁶ *Singh v Santam Insurance Co Ltd* 1974 4 SA 196 D 197 B-E.

¹³⁷ 1991 3 395 399-400.

¹³⁸ *Roberts v London Assurance Co Ltd* supra 851; *Van der Merwe v Pearl Assurance Co Ltd* 1967 2 PH J31 A; *Stander v Royal Exchange Assurance Co* supra; *McKerron Delict* 150.

¹³⁹ Davel Skadevergoeding aan Afhanklikes 68. In *Stanley v Saddique* 1991 1 All ER 529 CA was die moeder se lewensstyl en haar finansiële ondersteuning nie wat dit 'n behoorlike moeder betaam nie en het die hof afgewyk van die normale metode van berekening en 'n diskresionêre benadering gevolg wat daartoe gelyk het dat die verlies aan onderhoud wat bewys is heelwat minder was.

¹⁴⁰ *Grobler v Union Government* 1923 TPD 429 431. Dit is egter nie die praktyk in skadevergoedingseise om te beweer dat ouers die vermoë het om kinders te onderhou nie. Vgl *Gildenhuys v Transvaal Hindu Educational Council* supra 264 en *Oosthuizen v Stanley* supra 328.

¹⁴¹ *Stanton* The Modern Law of Tort 278; *Houston and Buckley*; *Salmond and Houston on the Law of Torts* 558-561; *British Transport Commission v Gourley* 1955 3 All ER 796 HL; *Barnett v Cohen* 1921 2 KB 461; *Munkman Damages for Personal Injuries and Death* 151-155; *Harris v Empress Motors Ltd* 1983 3 All ER 561 QBD 565; *Kassam v Kampala* 561 QBD 875 PC; *Aerate Water Co Ltd* 1965 2 All ER 875 PC; *Pritchard and Solom on Personal Injury Litigation* 178; *White Personal Injury Litigation* 18; *Kemp & Kemp The Quantum of Damages in Personal Injury and Fatal Accidents Claims* vol 1 305; *Denyer Children and Personal Injury Litigation* 70; *Duncan and Marsh Fatal Accidents Claims* 80; *McGregor Damages* 864.

¹⁴² *Cooper - Stevenson & Saunders Damages in Canada* 417.

¹⁴³ *Luntz Damages* 409-411.

gewoonlik bereken deur die algehele verlies van die gesin uit te werk met verwysing na die bydrae deur die oorlede broodwinner (gewoonlik deur middel van sy inkomste) en word die bedrag dan verminder met die laer lewenskoste as gevolg van die broodwinner se afsterwe. Die verlies so bereken, word dan onder die afhanklikes verdeel. Die beswaar teen die metode om die algehele verlies van die gesin as 'n geheel uit te werk, is dat dit nie die verskillende gebeurlikhede en kollaterale voordele wat van eiser tot eiser verskil, na behore in ag neem nie.¹⁴⁴ As gevolg van hierdie beswaar word skadevergoeding in Suid-Afrika bereken deur van die begin af kennis te neem van die skade vir elke afsonderlike eiser.

9. AKTUARIËLE BEREKENINGS

Die oorweging van Metode A en B kan slegs na behore geskied indien dit duidelik is wat die howe se houding rakende aktuariële berekenings/getuienis is. Die howe weier om hul aan omslagtige aktuariële berekenings gebonde te hou. Die verhoorregter het by die toekenning van 'n skadevergoedingsbedrag aan afhanklikes, wat erken word as *sui generis* maar effektief, 'n groot diskresie om 'n bedrag toe te ken wat hy onder die omstandighede as reg en billik beskou.¹⁴⁵ Wiskundige berekenings kan nie gesonde verstand vervang nie en daar is al vroeër gesê: "Arithmetic is a good servant but a bad master".¹⁴⁶ Statistieke kan dus die vertrekpunt wees, maar is die feite van die saak deurslaggewend. Daar is dan ook al beslis dat die howe se diskresie nie deur statistieke aan bande gelê kan word nie.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Cooper - Stevenson & Saunders Damages in Canada 417 gee toe dat 'n aparte berekening vir elke afhanklike van die begin af, te verkies is; Vgl ook Stanton The Modern Law of Tort 278.

¹⁴⁵ Legal Insurance v Botes supra 614; Parity Insurance Co Ltd v Van den Bergh 1966 4 SA 463 A. In die saak van Hulley v Cox supra 243-244 word melding gemaak van Voet wat by die berekening van verlies aan onderhoud verkies dat die regter die skadevergoedingsbedrag op grond van sy gevoel van billikheid moet toeken, maar spreek die hof die mening uit dat dit te verkies is dat 'n aktuariële berekende bedrag getoets moet word aan die billikhede van die saak; vgl ook Maasberg v Hunt Leuchars and Hepburn Ltd supra 14-15; LAWSA vol 7 71; Visser en Potgieter Skadevergoedingsreg 378 en 393.

¹⁴⁶ Daniels v Jones 1961 3 All ER 24 CA 28; vgl ook Houston and Buckley: Salmond and Houston on the Law of Torts 58.

¹⁴⁷ In Trimmel v Williams supra 792 is beslis dat die aktuariële berekenings buitensporig was. Die hof het in General Accident Insurance Co Ltd v Summers, Southern Versekeringsassosiasie Bpk v Carstens NO, General Accident Insurance Co SA Ltd v Nhlumayo 1987 3 SA 577 A weer bevestig dat hul nie verplig is om enige metode van berekening te volg nie, veral nie in gevalle van persoonlike beserings en dood nie.

Dit is die funksie van 'n aktuaris om aannames te maak oor wat hy meen die feitelike posisie is. Dit is egter geensins 'n aktuaris se funksie om uitsluitel te gee oor die regsbeginnels wat van toepassing is of om aftrekkings te maak vir aspekte soos gebeurlikhede weens hertroue, die moontlikheid van verdere kinders en siekte nie - dit is die uitsluitlike funksie van die hof. Aangesien die berekening op die feite van die individuele geval toegepas word en toegewings gemaak word weens die wye verskeidenheid van toekomstige gebeurlikhede wat die bedrag en die duur van die verlies affekteer, deug dit nie om 'n berekening te maak op syfers wat op gemiddeldes gebaseer is nie.¹⁴⁸ In die praktyk kan die meeste probleme wat 'n hof met aktuariële berekenings ervaar, ondervang word indien praktisyns 'n deegliker ondersoek instel na die feite waarop die aktuaris sy berekening moet baseer, en dit vroegtydig aan die aktuaris deurgee.

10. EVALUASIE VAN METODE A EN B ONDERSKEIDELIK

Dit staan vas dat 'n eis weens die verlies aan onderhoud slegs ingestel kan word indien daar 'n regsplig tot onderhoud bestaan het. Die faktore wat hierdie regsplig beïnvloed en die omvang daarvan is reeds in die voorafgaande hoofstukke bespreek.

Volgens Metode A moet vasgestel word of die oorledene se bydrae tot die familie-inkomste alles vir sy/haar eie onderhoud geabsorbeer is. Slegs indien dit nie alles vir die doel geabsorbeer is nie en daar 'n surplus was, kan aanvaar word dat hy/sy tot die onderhoud van die kinders bygedra het (dus 'n regsplig om die kinders te onderhou bestaan het) en daar gevolglik 'n verlies weens sy/haar dood gely is. Aan die ander kant word volgens Metode B die vader en moeder se inkomste afsonderlik volgens die standaardformule onder die gesinslede verdeel. Indien een van die gades sou sterf, is elke minderjarige kind se gelede verlies daardie bedrag wat sy/haar aandeel in die betrokke ouer

¹⁴⁸ Prevett 1972 Modern Law Review 142; Howroyd & Howroyd 1958 SALJ 82.

se afsonderlike inkomste verteenwoordig vir die tydperk vanaf die oorledene se afsterwe tot op datum van kapitalisasie. Volgens Metode B rus sodanige regsplig altyd op 'n ouer. Die toekomstige verlies is die gekapitaliseerde waarde van elke kind se aandeel van die oorlede eggenoot se afsonderlike inkomste vanaf datum van kapitalisasie tot op die stadium wanneer die betrokke kind selfversorgend raak.

By die toepassing van Metodes A of B moet vooraf besluit word of 'n ouer se plig om hul kinders te onderhou, verband hou met 'n ouer se totale inkomste of 'n ouer se surplusinkomste.¹⁴⁹ Indien 'n vrou net genoeg vir haar eie onderhoud verdien, sal die kinders by die toepassing van Metode A 'n baie klein of geen verlies ly nie. Koch¹⁵⁰ doen aan die hand dat hierdie nul-verlies op die volgende wyses oorkom kan word:

- (a) Voorsiening vir die geboorte van verdere kinders wat die las op die man se inkomste sou verswaar het en indien sy vrou steeds gelewe het, 'n onderhoudsplig aan haar kant sou gevestig het;¹⁵¹
- (b) skadevergoeding kan toegeken word vir 'n vrou se dienste tuis¹⁵² en;
- (c) skadevergoeding kan ook toegeken word weens die verlies van 'n kans dat die man moontlik sy werk kon verloor of selfs kon gesterf het, wat dan sou veroorsaak dat die plig om die gesin te onderhou op die vrou alleen sou rus.¹⁵³

¹⁴⁹ R J Koch Nuusbrief nr 13 Junie 1994 2.

¹⁵⁰ 1992 THRHR 131.

¹⁵¹ Hierdie aspek kan egter met getuienis uit die weg geruim word maar sal nie noodwendig 'n oplossing vir die probleem bied nie.

¹⁵² Met hierdie standpunt kan saamgestem word. Vgl die berekening van skadevergoeding weens die verlies aan huishoudelike dienste deur 'n gade verrig supra m.b.t. die afsterwe van 'n moeder/huisvrou.

¹⁵³ Die geleerde skrywer steun in die verband op Blyth v Van den Heever 1980 1 SA 191 A 225-226. Die bewyslas kan egter in die praktyk 'n groot struikelblok vir 'n eiser veroorsaak.

Metode A is deur die Kaapse Hof¹⁵⁴ gevolg en steun vir hierdie benadering kan ook gevind word in *Yorkshire Insurance Co Ltd v Porobic*.¹⁵⁵ In laasgenoemde geval is die moeder gedood en is die kinders se verlies bereken as die moeder se inkomste minus die koste van haar eie onderhoud.

Die gevolg van Metode A word verkry indien van die standpunt uitgegaan word dat 'n gade eers sy/haar inkomste aanwend vir sy/haar eie onderhoud voordat onderhoud aan 'n ander gade of afhanklikes voorsien word. Aanhangers van Metode A steun¹⁵⁶ vir hierdie standpunt op *Milns v Protea Assurance Co Ltd*¹⁵⁷ en *Ncubu v National Employers General Insurance Co Ltd*.¹⁵⁸

Voorts word steun vir benaderingsmetode A gesoek in *Zimelka v Zimelka*¹⁵⁹ en word hieruit afgelei dat "means" surplus inkomste beteken.¹⁶⁰ Ek maak nie dieselfde afleiding nie.¹⁶¹ Die standpunt van Koch¹⁶² is met eerbied nie

¹⁵⁴ *Burns v National Employers General Insurance Co Ltd* 1988 3 355 C 363-4 waarin Van den Heever R daarna verwys as die Koch-benadering.

¹⁵⁵ 1957 2 PH J16 AD.

¹⁵⁶ Met hierdie standpunt kan nie noodwendig saamgestem word nie, soos infra bespreek sal word. Die voortsittende regter het in *Milns v Protea Assurance Co Ltd* 1978 3 1006 C 1012-1013 die volgende gesê: "*In the circumstances if the husband is killed, the value of the right lost by the wife through his death, would not be the value of one half of his income, but the value of what he contributed towards her support*" (my kursivering).

¹⁵⁷ 1978 3 SA 1006 K.

¹⁵⁸ 1988 2 SA 190 D. Aanhangers van Metode A steun ook op *Van der Merwe v Pearl Assurance Co Ltd* 1967 2 PH J31 A en *Lebona v President Insurance Co Ltd* 1991 3 SA 395 W 399-400.

¹⁵⁹ 1990 4 SA 303 W.

¹⁶⁰ Koch 1992 THRHR 128.

¹⁶¹ Die Hof sê onder andere op 306C-D "... what is of importance is that the order of maintenance is ancillary to the duty to maintain. It does not follow that because there is a duty, ergo, there must be an award against the non-custodian parent. The practical incidents of the duty depends upon the facts and the ability to contribute at the relevant time". 'n Bevel om onderhoud te betaal is dus aanvullend tot die verpligting om te onderhou en 'n onderhoudsbevel hoef nie noodwendig te bestaan nie. Hierdie was 'n egskeidingsaksie waarin wysiging van die bestaande onderhoudsbevel slegs gelas sou word, indien daar veranderende omstandighede of goeie rede daarvoor bestaan het, nadat 'n onderhoudsbehoefte getoon is en die nie-toesighoudende ouer in staat is om 'n redelike bydrae te kan maak. (306D-E) Die hof het hier beslis dat die vrou nie 'n bydrae tot die onderhoud hoef te maak nie, omdat die vrou min verdien het, maar het die hof tog sekerlik in ag geneem dat die kinders vir 'n gedeelte van ses weke van die jaar en ook naweke by die vrou deurgebring het, waarvoor sy geen finansiële bystand ontvang het nie. Sy het dus wel tot die onderhoud van die kinders bygedra.

¹⁶² 1992 THRHR 128 en *The Reduced Utility of a Life Plan* (Proefskrif) 311.

korrek nie aangesien die verskil in die man en vrou se inkomstes tog slegs een van die faktore is wat die hof in aanmerking sal neem om te bepaal wat die bydrae is wat elke ouer tot die kinders se onderhoud moet maak. Die beginsels neergelê in die Zimelka-saak moet noodwendig op die feite van die betrokke saak toegepas word en nie tot 'n universele beginsel verhef word nie.

Aanhangers van Metode B vind steun vir hierdie benadering in *Ismael v General Accident Insurance Co Ltd*¹⁶³ en *Senior v National Employers General Insurance Co Ltd*¹⁶⁴, maar word so 'n siening gekritiseer¹⁶⁵ aangesien die vader in die Ismael-saak, alhoewel hy geleef het, werkloos was en nie onderhoud kon voorsien nie. Die regsvraag in die Senior-saak was of 'n kind se eis verminder moet word vir die onderhoud wat die kind van sy vader ontvang het *na die dood van die moeder*. By die toepassing van die betrokke berekeningsmetode behoort slegs kennis geneem te word van die plig om te onderhou *indien die dood nie plaasgevind het nie*.¹⁶⁶

Metode B is in twee Transvaalse beslissings verkies, naamlik *Bosch v Mutual & Federal Insurance Co Ltd*¹⁶⁷ en *Fourie v Santam Insurance Ltd*.¹⁶⁸ Kritiek¹⁶⁹ is teen beide hierdie beslissings uitgespreek. In sy uitspraak beslis Preis R in *Fourie v Santam Insurance Ltd*¹⁷⁰ dat hy die sake van Yorkshire

¹⁶³ 1989 2 468 D.

¹⁶⁴ 1989 2 136 W.

¹⁶⁵ Koch 1992 THRHR 131.

¹⁶⁶ Koch meen dat *Senior v National Employers General Insurance Co Ltd* Supra eerder steun vir benaderingsmetode A bied.

¹⁶⁷ 1993 T (ongerapporteer 25 Maart 1993 saaknr 2090/92).

¹⁶⁸ 1996 1 SA 63 T.

¹⁶⁹ R J Koch Nuusbrief nr 13 Junie 1994 2 "The Court's failure to properly grasp this point was due to the Court being wedded to the notion that a parent's duty of support a child has regard to the parent's total income rather than a parent's surplus income. The decision is to be regretted ... the Court's failure to grasp the Defendant's alternative reasoning, is further evidenced by the Court's view that *Groenewald v Snyders* 1966 3 SA 237 A at 247 was irreconcilable with the Defendant's approach ... in the *Fourie* matter the Court has failed to adequately address the extremely complex web of logical relationships that balanced the duty of support between family members. The matter is been taken on appeal to the Appellate Division." The *Bosch* saak word gekritiseer op grond van die feit dat die twee aktuarisse nie geleentheid gehad om te getuig nie.

¹⁷⁰ 1996 1 SA 63 T.

Insurance Co Ltd v Porobic¹⁷¹, Burns v National Employers General Insurance¹⁷², Ncubu v National Employers General Insurance¹⁷³, Milns v Protea Assurance Co Ltd¹⁷⁴ en Zimelka v Zimelka¹⁷⁵ bestudeer het en geen aanduiding gevind het dat hierdie sake Metode A steun nie. In die betrokke geval was dit die regte beslissing.

Die posisie tussen gades moet dus oorweeg word om vas te stel of die kinders inderdaad deur die oorledene onderhou is al dan nie. Indien hulle nie deur die oorledene onderhou is nie, kan 'n eis vir die verlies weens huishoudelike dienste moontlik ingestel word. Dit is ongelukkig nie moontlik om by voorbaat 'n klinkklare antwoord op die vraag te gee of Metode A of Metode B by skadevergoeding weens 'n verlies aan onderhoud aan minderjarige kinders toegepas moet word nie. Dit hang van die feite van elke geval af watter benadering gevolg behoort te word.

10.1 GEVOLGE VAN DIE TOEPASSING VAN METODE A OF METODE B

Die gevolge kan ook gesien word as voor- of nadele van die onderskeie metodes en behels die volgende:

- (a) Metode A sal in die meeste gevalle 'n groter verlies vir afhanklike kinders toon as Metode B. Dit is veral sigbaar waar 'n vader sterf en die weduwee minder as die vader verdien het, soos wat dit in die meeste gesinne die geval is. Indien 'n vrou slegs genoeg verdien om in haar eie onderhoud te voorsien, sal die kinders 'n baie klein of geen verlies aan onderhoud hê nie indien sy sou sterf en Metode A toegepas word. In sommige gevalle sal daar geen wesenlike

¹⁷¹ 1957 2 PH J16 AD.

¹⁷² 1988 3 355 C.

¹⁷³ 1988 2 SA 190 N.

¹⁷⁴ 1978 3 SA 1006 K.

¹⁷⁵ 1990 4 SA 303 W.

verskil tussen die toepassing van die twee metodes wees nie. In die meerderheid gevalle is dit egter die man as broodwinner wat in 'n motorbotsing sterf en sal die toepassing van Metode A veroorsaak dat skadevergoedingsbedrae wat deur die Multilaterale Motorvoertuigongelukkefonds of hul benoemde agente uitbetaal word, groter sal wees as ingevolge Metode B.

In die geval van afsterwe van die vader (indien hy meer as die moeder verdien het) sal die toepassing van Metode B veroorsaak dat afhanklike kinders minder sal kan verhaal. Dus kompenseer Metode B die kinders indirek vir die verlies weens hul vader se dood deur 'n gedeelte van wat hul benodig, aan hul moeder toe te deel. Dit is 'n onnodige komplikasie aangesien 'n groter aftrekking van die moeder se skadevergoedingsbedrag gemaak word as gevolg van die kans op hertroue en algemene gebeurlikhede. Indien die vrou egter 'n inkomste het, alhoewel dit minder as haar man se inkomste is, sal die toepassing van Metode B 'n groter verlies aan onderhoud vir afhanklike kinders bewerkstellig. Die gebruik van Metode B voorkom 'n *reductio ad absurdum* wat sal volg deur die slaafse navolging van Metode A in gevalle waar die oorledene se inkomste minder as die oorblywende ouer s'n is. Metode A plaas die afhanklikes en oorlewende eggenoot in 'n beter posisie weens die eggenote se dood.

- (b) Metode A kan meebring dat 'n ouer met 'n hoër lewenstandaard sy/haar lewenstandaard moet verlaag ten einde voorsiening te maak vir die onderhoud van afhanklike kinders. Die ander ouer hoef hiervolgens nie tot die onderhoud van die afhanklike kinders by te dra nie tensy daar gelykheid tussen die onderskeie lewenstandaarde van die ouers is, wat tog nie altyd die geval is nie. By geskeide ouers is daar verskillende faktore wat op beide inwerk en wat tot gevolg kan hê dat hulle lewenstandaarde nie dieselfde is nie. Billikheid vereis ook nie noodwendig 'n gelyke lewenstandaard nie.

Daar kan egter geargumenteer word dat die lewenstandaard van 'n gesin uit die gesamentlike verdienste van die twee gades gehandhaaf word en dat dit hierdie poel van inkomste is wat verdeel moet word. Dit impliseer die toepassing van

Metode A. Laasgenoemde kan 'n goeie werkswyse wees in die afwesigheid van enige getuienis tot die teendeel, maar dit kan beslis nie as 'n vaste beginsel neergelê word nie.

- (c) Die toepassing van Metode A veronderstel in 'n sin dat 'n egpaar met mekaar getrou het weens finansiële oorwegings. Die partye besef dat dit tot beide se voordeel sal strek weens kostebesparings wat verkry word wanneer twee mense saamwoon. Die toepassing van Metode B veronderstel egter dat die meeste egpare met mekaar in die huwelik tree as gevolg van liefde en dat die man sekere uitgawes aangaan ten gunste van sy vrou aangesien hy besorgd is oor haar welstand en nie omdat hy daartoe verplig word nie. Net so put 'n eggenote plesier daaruit om van haar inkomstes op haar man te spandeer.
- (d) Volgens die beslissing in *Bosch v Mutual & Federal Versekeringsmaatskappy Beperk*¹⁷⁶ is Metode A gebaseer op steun wat te vinde is in sake wat die posisie van die partye **na egskedding** behandel en waar die onderhoudsplig van die partye oorweeg word. Van Dyk R sê in hierdie saak dat in gedagte gehou moet word dat die onderhoudsplig van die partye teenoor mekaar opgehou het om te bestaan in so 'n geval. Metode B veronderstel egter dat die man bydra tot die vrou se onderhoud, net soos die vrou tot die man se onderhoud bydra en albei is verantwoordelik vir die onderhoud pro rata tot hulle inkomste. Metode B weerspieël dus die posisie rakende onderhoud soos dit **tydens die bestaan** van die huwelik aangetref word.
- (e) Die toepassing van Metode A kom noodwendig daarop neer dat die reg van onderhoud van afhanklike kinders ter sprake kom eers nadat die ouers se wederkerige plig om mekaar te onderhou, nagekom is.¹⁷⁷ Dit is nie 'n ware

¹⁷⁶ 1993 T (ongerapporteer 25 Maart 1993 saaknr 2090/92).

¹⁷⁷ Dr Koch het in *Fourie v Santam Insurance Ltd* supra saamgestem dat dit een van die fundamentele beginsels van die toepassing van Metode A is.

weerspieëling van wat in die praktyk gebeur nie aangesien die moeder byvoorbeeld inkopies sal doen wat dan aangewend word vir die voordeel van die hele gesin en die vader die huur of paaïemente op die huis en motor sal betaal. Deur egter eenvoudig die oorledene se inkomste apart toe te deel tussen die oorlewende gade en hul kinders (soos Metode B veronderstel), word aanvaar dat die oorledene inderdaad direk tot die onderhoud van die ander gade en die kinders bygedra het, wat moontlik nie deur die feite gestaaf word nie.¹⁷⁸ 'n Nadelige afleiding wat van die toepassing van Metode B gemaak kan word, is dat die man in 'n geval waar die partye geskei is, toegelaat kan word om 'n lewe van luuksheid te lei, terwyl hy steeds 'n monitêre bydrae van sy voormalige eggenote ten opsigte van hul kinders kan vereis; inkomste wat sy moontlik mag benodig om haar beskeie behoeftes te vervul.¹⁷⁹ Die feit dat berekeningsmetode A die gade wat minder as die ander gade verdien se plig om by te dra tot die onderhoud van die kinders ooreenkomstig hom/haar vermoë ignoreer¹⁸⁰, veroorsaak dat hierdie metode moontlik nie die werklike onderhoudsverlies aandui nie.

- (f) In die geval waar die gade wat die minste verdien sou sterf, sal die bewyslas by die toepassing van Metode B swaarder op die eiser(s) wees om te toon dat hy/sy en die kinders 'n verlies aan onderhoud gely het. Daar sal bewys moet word dat alhoewel die oorledene moontlik heelwat minder as die ander gade verdien het, eersgenoemde steeds bygedra het tot die kinders en ander gade se onderhoud.
- (g) Waar partye binne gemeenskap van goedere getroud is, behoort die totale bates van die boedel (wat die partye se inkomstes insluit) aan beide eggenotes in gelyke dele. Met die toepassing van Metode A word van die standpunt

¹⁷⁸ Vgl Groenewald v Snyders Supra 247 F-H.

¹⁷⁹ Koch 1992 THRHR 129.

¹⁸⁰ In Fourie v Santam Insurance Ltd supra stel Preis R dit as volg: "It is this fundamental misconception which, in my view, invalidates the defendant's method."

uitgegaan dat 'n ouer se individuele inkomste aan hom/haar persoonlik behoort en dat elke ouer se behoeftes eers bevredig moet word voordat die behoeftes van afhanklike kinders ter sprake kom.¹⁸¹

- (h) In effek vereis Metode A van die oorlewende ouer om die verlies wat deur die afhanklike kinders gely word, goed te maak terwyl dit volgens die Suid-Afrikaanse reg eintlik die verantwoordelikheid van die delikspleger is.¹⁸² Laasgenoemde (of die persoon wat namens hom verantwoordelik is) is verplig om die kinders in dieselfde posisie te plaas as waarin hulle sou gewees het indien die onregmatige daad nie plaasgevind het nie.

11. GEVOLGTREKKING

Daar bestaan 'n wedersydse verpligting tussen 'n man en vrou om mekaar te onderhou en die omvang van hierdie plig word bepaal afhange van wie die primêre broodwinner is. Die plig van ouers om hul kinders te onderhou volg egter nie in rangorde na die wedersydse plig tussen man en vrou nie, maar staan op gelyke vlak. Dit volg dus dat skadevergoeding in lyn met hierdie twee onderhoudspligte wat langs mekaar staan, bereken moet word. Die lewenstandaard wat deur ouers en kinders gehandhaaf word, het 'n invloed op die bepaling van die onderhoudsbehoefte van die kinders, maar hierdie invloed het selde enige effek aangesien ouers hul kinders se lewenstandaard bepaal.

Daar is aangetoon dat die standaardformule, wat twee dele van die gesinsinkomste aan elke ouer en een deel aan elke kind toedeel, nie in alle gevalle toegepas kan word nie. Praktisyns word aangemoedig om 'n deegliker studie te maak van hoe ouers hul inkomste spandeer om moontlik van hierdie formule af te wyk. Aan die ander kant moet 'n baie ingewikkelde verdelingsmetode ook vermy word.

¹⁸¹ In *Santam v Meredith* 1990 4 SA 265 TKA 269 meld die hof dat "The duty of support is not dependant upon whether the marriage is in or out of community of property."

¹⁸² *Groenewald v Snyders* 1966 3 SA 237 A 247 A-C; *Victor NO v Constantia Insurance Co Ltd* 1985 1 SA 118 K; *Senior NO v National Employers General Insurance Co Ltd* 1989 2 SA 136 W.

Sonder om 'n oordeel te vel aangaande die korrektheid van Metode A of B, kan bloot ondersoek word wat die afhanklike kind verloor het weens die afsterwe van sy ouers. In menige gevalle sal dit blyk dat die moeder se versorging, hulp met skoolwerk, kookkuns, naaldwerk en algemene bystand verloor is. 'n Monitêre waarde moet hierop geplaas en dit moet vergoed word - 'n aspek wat in die Suid-Afrikaanse regspraktyk afgeskeep word. Tradisioneel lê 'n eis om verlies aan 'n vrou se huishoudelike dienste by haar man,¹⁸³ maar hierdie eis behoort uitgebrei te word sodat dit ook namens kinders ingestel kan word vir die verlies aan dienste wat 'n moeder ten gunste van hulle verrig het. Weens bewysregtelike probleme by die verhaal van skadevergoeding weens die verlies aan huishoudelike dienste, asook die verlies van 'n kans, sal die howe egter in die toekoms verplig wees om 'n keuse uit te oefen tussen die toepassing van Metode A en B.

Soos aangetoon, is die wyse waarop skadevergoeding weens die verlies aan onderhoud in Suid-Afrika bereken word, te verkies bo die wyses waarop dit in ander statebondslande¹⁸⁴ geskied.

Dit is die funksie van die hof en nie 'n aktuaris nie om uitsluitel te gee oor die toepaslike regsbeginsels en algemene gebeurlikhede. So ook is dit die funksie van die hof om uitsluitel te gee welke berekeningsmetode 'n aktuaris moet toepas, aangesien die keuse van die betrokke metode deur die persoonlike elemente en spesifieke omstandighede van elke geval gesteun moet word. Waar die oorlede ouer minder verdien het as die ander ouer (in die meeste gevalle die moeder), behoort Metode B aanwending te vind omdat hierdie benadering deur die regsbeginsels wat die onderhoudspilig onderlê, gesteun word. Hiervolgens word aanvaar dat die meeste egpare trou as gevolg van liefde en oor en weer geld op mekaar spandeer, omdat dit hul plesier verskaf.

¹⁸³ Union Government v Warneke supra 669; Erdmann v Santam Insurance Co Ltd 1985 3 SA 402 C.

¹⁸⁴ Vgl verwysing na Brittanje, Australië en Kanada supra.

Slegs indien dit duidelik uit die feite blyk dat 'n ouer sy/haar inkomste vir eie onderhoud aangewend het, kan Metode A toepassing vind. Metode A kan egter aandui dat geen verlies aan die kant van afhanklike kinders gely is nie. In werklikheid word Metode A in so 'n situasie dus nie as berekeningsmetode toegepas nie, maar dien bloot ter bevestiging van die nul-verlies. In sodanige geval kan die aksie weens verlies aan dienste aangewend word om die werklike verlies wat nie deur die toepassing van Metode A aangetoon word nie, te bereken. Dit kan afgelei word dat berekeningsmetode B in die oorgrote meerderheid van gevalle gebruik moet word en nie Metode A nie. As alternatief tot Metode B kan die aksie weens verlies aan dienste gebruik word.

Dit sal egter verkeerd wees om die toepassing van Metode B as 'n vaste reël neer te lê in elke geval waar afhanklike kinders 'n verlies aan onderhoud gely het - 'n soepel benadering word voorgestel. Die verhoorregter moet homself telkens vergewis dat die kinders se werklike verlies vergoed word en die remedie weens die verlies aan onderhoud, moet in die woorde van Holmes AR¹⁸⁵ voortgaan om te ontwikkel en aan te pas by veranderende omstandighede: "The remedy has been described as anomalous peculiar and *sui generis* - but it is effective. In assessing the compensation the trial Judge has a large discretion to award what under the circumstances he considers right. He may be guided, but is certainly not tied down by inexorable actuarial calculations. In its present form, robust and practical, the remedy illustrates the growth and flexibility of the system of law, basically Roman-Dutch, which we have as a heritage in this country."

¹⁸⁵ Legal Insurance Co Ltd v Botes 1963 1 SA 608 A 614 E-F.

AFKORTINGS

All ER	All England Reports.
De Rebus	De Rebus Procuratoriis.
CA	Court of Appeal.
CL	Common Law.
HL	House of Lords.
KB	King's Bench Division.
LAWSA	The Law of South Africa.
PH	Prentice Hall.
QBD	Queen's Bench Division.
SALJ	South African Law Journal.
TASSA	Transactions of the Actuarial Society of South Africa.
THRHR	Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg.
TSAR	Tydskrif vir Suid-Afrikaanse Reg.
WLR	Weekly Law Reports.
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie.

BIBLIOGRAFIE

- Bloembergen A R Bolt A T en Boorekamp T E Schadevergoeding bygehoue losbladuitgawe Deurvorst 1995.
- Boberg P Q R "Damages for prospective loss of support" 1964 SALJ (vol 81) 147-150.
- Boberg P Q R "Damages for wrongful death - relevance of widow's earning capacity - A new direction" 1965 SALJ (vol 82) 277-280.
- Boberg P Q R "Shortened expectation of life as an element in the assessment of damages for loss of earnings" 1960 SALJ (vol 77) 438-447.
- Boberg P Q R "The Law of persons and the family with Illustrative Cases Kaapstad 1977 (Boberg law of Persons and the Family).
- Brill HW Arkansas Law of Damages 2de uitgawe 1990 Norcross, G A.
- Bruce C J Assessment of Personal Injury Damages Toronto 1992.
- Cooper - Stephenson en Saunders Personal Injury Damages in Canada Toronto 1981.
- Corbett M M en Buchanan J L The Quantum of Damages in Bodily and Fatal Injury Cases, hersien deur J J Gauntlett, 4de uitgawe Kaapstad 1995.
- Davel T Die dood van 'n broodwinner as skadevergoedingsoorsaak (Proefskrif Pretoria) 1984.
- Davel T Skadevergoeding aan Afhanklikes Roodepoort 1987.
- Davel T "Skadevergoeding weens onderhoudsverlies - moeder 'n broodwinner, voordeeltoerekening 1989 De Iure (vol 22) 365-372.
- De Jong G T "Waardering van die huishoudelike arbeid in het burgerlijk recht" 1986 WPNR (nr 5770) 77-83.
- Dendy M "Claims for damages for loss of support: dependents' or bread-winners' actions?" 1990 SALJ (vol 107) 155-167.
- Dillon C 1988 De Rebus 455-456.
- Duncan M en Marsh C Fatal Accident Claims London 1993.
- Erasmus H J en Gauntlett J J LAWSA (vol 7) hersien deur P J Visser Durban 1995.
- Faul 1988 TSAR 583-586.
- Goldrein J S en De Haas M R Personal Injury Litigation: Practice and Precedents 1985.
- Goldsmith Damages for Personal Injury and Death in Canada (vol 4) 1994.
- Hahlo H R The South African Law of Husband and Wife 5de uitgawe Kaapstad 1985 (Hahlo Husband and Wife).
- Heuston R F V en Buckley R A Salmond and Heuston on the Law of Torts 20ste uitgawe London 1992.
- Howroyd R en Howroyd F J "The assessment of compensation for loss of support" 1958 SALJ (vol 75) 65-83.
- Kameshwara Rao C Law of Damages and Compensation 5e uitgawe Allahabad, 1992.

- Kemp D A Mcl en Kemp S The Quantum of Damages in Personal Injury and Fatal Accident Claims (vol 1) 4de uitgawe London 1975, bygehoue losblad uitgawe hersien deur D A M Kemp ea London 1992 (Kemp en Kemp Quantum of Damages).
- Klopper H B Derdepartyvergoedingsreg.
- Koch R J Damages for Lost Income Kaapstad 1984.
- Koch R J Nuusbrief no 13 Junie 1994.
- Koch R J "The actuary and damages for lost earnings" 1982/1983 TASSA (vol 5) 82-117.
- Koch R J "The incidence of the parental duty of support" 1992 THRHR (vol 55) 128-134
- Koch R J The reduced utility of a life plan as basis for the assessment of damages for personal injury and death (proefskrif Stellenbosch) 1993 (Koch The Reduced Utility of a Life Plan).
- Koch R J "The value of a wife's services in the home" 1986 De Rebus no 219 105-108
- Koch R J "Woman and MVA claims: What every MVA lawyer should know about woman" 1987 De Rebus no 233 237-241
- Lee R W en Honoré C F The South African Law of Obligations 2de uitgawe deur E Newman en D J McQuoid Mason Durban 1978.
- Luntz H Assessment of Damages for Personal Injury and Death 2de uitgawe Sydney, 1983.
- Macintosh J C en Norman-Scoble C Negligence in Delict 5de uitgawe Kaapstad 1970.
- McGregor H McGregor on Damages 15de uitgawe London 1988.
- McKerron R G The Law of Delict 7de uitgawe Kaapstad 1971 (McKerron Delict).
- Millburn-Pyle P en Van der Linde JH "The actuarial aspects of compensation for loss of support" 1974 TASSA (vol 2) 292-374.
- Millner M A "The not so poor relation" 1958 SALJ (vol 75) 208-210.
- Munkman J Damages for Personal Injuries and Death 9de uitgawe London 1993.
- Newdigate H J "The assessment of damages for personal injuries and loss of support" in Die voorbereiding en indiening van derdeparty-eise Du Toit D C (red) Bloemfontein 1975.
- Otto J M "Onderhoud van minderjarige kinders" 1989 De Rebus no 259 495-497.
- Prevett J H "Actuarial assessment of damages" 1972 MLR (vol 35) 140-155 257-264.
- Pritchard J en Solomon N Personal Injury Litigation London 1992.
- Spiro E Law of Parent and Child 4de uitgawe Kaapstad 1955 (Spiro Parent and Child).
- Stanton K M The Modern Law of Tort London 1994.
- Tunc A International Encyclopedia of Comparative Law: Torts Dordrecht 1986.
- Van Schalkwyk L N Huweliksregbronnebundel Pretoria 1992.
- Visser P J en Potgieter J M Skadevergoedingsreg Pretoria 1993.
- White P Personal Injury Litigation London 1993.

GEWYSDES (SUID-AFRIKA)

- Abbott v Bergman 1922 AD 53.
- Amareeammah v Naidoo 1948 3 SA 712 D.
- Anthony v Cape Town Municipality 1967 4 SA 445 A.
- Bennet v Sun Insurance Office Ltd C&B Vol I 391.
- Bester v Silva Fishing Corporation (Pty) Ltd 1952 1 SA 589 K.
- Blyth v Van den Heever 1980 1 SA 191 A.
- Boonzaaier v Provincial Ins Co Ltd 1954 C&B Vol 1 87 C.
- Bosch v Mutual & Federal Versekeringsmaatskappy Bpk 1993 T (Saaknommer 2090/92).
- Buch v Buch 1967 3 SA 83 T.
- Burns v National Employers General Insurance Co Ltd 88(3) SA 355 C.
- Chamani v Chamani 79 4 SA 804 W.
- Chrisholm v ERPM 1909 TH 297.
- Cooke and Cooke v Maxwell 1942 SR 133.
- Crause v Crause 54 2 SA 642 O.
- Davis v Davis 1939 WLD 108.
- Davis' Tutor v Estate Davis 1925 WLD 168.
- De Harde v Protea Assurance Co Ltd 1974 2 SA 109 OK.
- De Vaal v Messing 1938 TPD 34.
- Dionisio v Dionisio 1981 3 SA 149 ZA.
- Edelstein v Edelstein 1952 3 SA 1 A.
- Erdmann v Santam Insurance Co Ltd 1985 3 SA 402 K.
- Evins v Shield Insurance Co Ltd 1980 2 SA 814 A.
- Excell v Douglas 1924 CPD 472.
- Ex Parte Jacobs 1950 2PH M 260.
- Farrel v Hankey 1921 TPD 590.
- Ford v Allan 1925 TPD 57.
- Fourie v Santam Insurance Ltd 1996 1 SA 63 T.
- General Accident Ins Co Ltd v Summers, Southern Versekeringsassosiasie Bpk v Carstens NO General Accident Insurance Co Ltd v Nhlumayo 1987 3 SA 577 A.
- Gildenhuys v Transvaal Hindu Educational Council 1938 260 WLD.
- Gliksman v Talekinsky 1955 4 SA 468 W.
- Gold v Gold 1975 4 237 D.
- Grobler v Union Government 1923 TPD 429.
- Groenewald v Snyders 1966 3 SA 237 A.
- Hartman v Krogscheepers 1950 4 SA 421 W.
- Harwood v Harwood 1976 4 SA 586 C.
- Hawthorne v Hawthorne 1950 3 SA 299 K.
- Hendricks v President Ins Co Ltd 1993 3 SA 158 C.
- Herfst v Herfst 1964 4 SA 127 W.
- Hulley v Cox 1923 AD 234.
- In re Estate Visser 1948 3 SA 1129 K.

- Ismael v General Accident Insurance Co Ltd 1989 2 SA 468 D.
- Jameson's Minors v CSAR 1908 TS 575.
- Jodaiken v Jodaiken 1978 1 SA 784 W.
- Karrim v Karrim 1962 1 PH B4 D.
- Kemp v Kemp 1958 3 SA 736 D.
- Khan v Padayachy 1971 3 SA 877 W.
- Lamb v Sack 1974 2 SA 670 T.
- Laney v Wallem 1931 CPD 360.
- Lebona v President Versekeringsmaatskappy 1991 3 SA 395 W.
- Legal Insurance Co Ltd v Botes 1963 1 SA 608 A.
- Lloyd v Menzies 1956 2 SA 97 N.
- Lockhat's Estate v North British and Mercantile Insurance Co Ltd 1959 3 SA 295 A.
- Lyons v Lyons 1923 TPD 345.
- Maasberg v Hunt, Leuchars and Hepburn Ltd 1944 WLD 2.
- Manual v African Guarantee and Indemnity Co Ltd 1967 2 SA 417 R.
- Marine and Trade Insurance Co Ltd v Mariahman 1978 3 SA 480 A.
- Martins v Martins 1959 1959 2 PH B19 O.
- Miller v Miller 1940 CPD 466.
- Milns v Protea Assurance Co Ltd 1978 3 SA 1006 K.
- Motan v Joosub 1930 AD 616.
- Ncubu v National Employers General Insurance Co Ltd 1988 2 SA 190 D.
- Nochomowitz v Santam Insurance Co Ltd 1972 1 SA 718 T.
- Oberholzer v Oberholzer 1947 3 SA 294 O.
- Ongevallekommissaris v Santam Versekeringsmaatskappy Beperk 1965 2 SA 193 T.
- Oosthuizen v Stanley 1938 AD 322.
- Parity Insurance Co Ltd v Van den Bergh 1966 4 SA 463 A.
- Park v De Necker 1978 1 SA 1060 N.
- Peri-Urban Areas Health Board v Munarin 1965 1965 3 SA 367 A.
- Plotkin v Western Assurance Co Ltd 1955 2 SA 385 W.
- Prophet v Prophet 1948 4 SA 325 O.
- Richter v Capital Assurance Co Ltd 1963 C&B vol 1 101 E.
- Richter v Richter 1947 3 SA 86 W.
- Roberts v London Assurance Co Ltd 1948 2 SA 841 W.
- Schuurman v Sterkhoven 1951 1 PH B1 C.
- Scott v Scott 1946 WLA 399.
- Senior v National Employers General Insurance Co Ltd 1989 2 SA 136 W.
- Shanahan v Shanahan 1907 23 NLR 15.
- Singh v Santam Insurance Co 1974 4 SA 196 D.
- Smart v SAR and H 1928 NPD 361.
- Smit v Smit 1980 3 SA 1010 C.
- Standard Bank of SA v Clemans 1982 4 SA 408 SOK.
- Stander v Royal Exchange Assurance Co 1962 1 SA 454 SWA.
- Taute v Taute 1974 2 SA 675 OK.
- Trimmel v Williams 1952 3 SA 786 K.
- Union Government v Warneke 1911 AD 657.
- Van der Merwe v Pearl Assurance Co Ltd 1967 2 PH J31 A.
- Van Heerden v Bethlehem Town Council 1936 OPD 115.

- Van Oudenhoven de St Gery v Grüber 1981 3 SA 737 OK.
- Van Vuuren v Sam 1972 2 SA 633 A.
- Vaughan v Santam 1954 3 SA 667 K.
- Vedovato v Vedovato 1980 1 SA 772 T.
- Vermaak v Vermaak 1945 CPD 89.
- Victor NO v Constantia Insurance Co Ltd 198 1 SA 118 K.
- Waterson v Maybery 1934 TPD 210.
- Watson v Watson 1979 2 SA 854 A.
- Wighham v British America Assurance Co 1962 2 PH J185 R 151 W.
- Williams v British America Assurance 1962 PH J18 SR 55-56.
- Woodhead v Woodhead 1955 3 SA 138 R.
- Young v Coleman 1956 4 SA 213 N.
- Young v Hutton 1918 WLD 90.
- Yorkshire Insurance Co Ltd v Porobic 1957 2 PHJ 16 AD.
- Zimelka v Zimelka 1990 4 SA 303 W.

GEWYSDES (BRITTANJE)

- Barnett v Cohen 1921 2 KB 461.
- Betney v Rowlands and Mallard 1992 8 CL 64.
- British Transport Commission v Gourley 1955 3 All ER 796 HL.
- Clay v Pooler 1982 3 All ER 570 QB.
- Corbett v Barking Havering and Brentwood Health Authority 1991 1 All ER 498 CA.
- Coward v Comex Holder Diving Ltd 1988 in Kemp & Kemp (vol 1) sec M par 27-322.
- Cresswell v Eaton 1991 1 All ER 484 QBD.
- Daniels v Jones 1961 3 All ER 24 CA.
- Davis v Hawes 1990 in Kemp & Kemp (vol 1) sec M par 27-323.
- Harris v Empress Motors 1983 3 All ER 561 QBD.
- Hay v Hughes 1975 All ER 257 CA.
- Hayden v Hayden The Times 6 April 1992.
- Kassam v Kampala Aerate Water Co Ltd 1965 2 All ER 875 PC.
- Mehmet v Perry 1977 2 All ER 529 QBD.
- Nance v British Columbia Electric Rly Co Ltd 1951 2 All ER 448 PC.
- Owan v Martin & Ors 1992 PIQR Q151.
- Regan v Williamson 1976 2 All ER 241 QBD.
- Re Wilson in Kemp en Kemp (vol 4) M4 - 053.
- Spittle v Bunney 1988 3 All ER 1031 CA.
- Stanley v Saddique 1991 1 All ER 529 CA.
- Topp v London Country Bus (South West) Ltd in Kemp & Kemp (vol 1) M3-052.
- Watson v Willmott 1991 1 All ER 473 QBD.

STATUTE

Wet op Huweliksgoedere no 88 van 1984.

BRITTANJE

Fatal Accidents Act 1976.